

L. lat.
3939e

und Stillingen in p. u. w. 3. (K. u. St. u. w.)
und Lateinische. (St. u. w. u. w.)
IV. Bd. 1. Aufl.

L. lat. 393 90 (4)

Hausner

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Wiederholungsaufgaben

zum

Übersetzen ins Lateinische

von

A. Gaußner.

IV. Bändchen:

Der Lehrstoff der IV. Klasse des Gymnasiums.

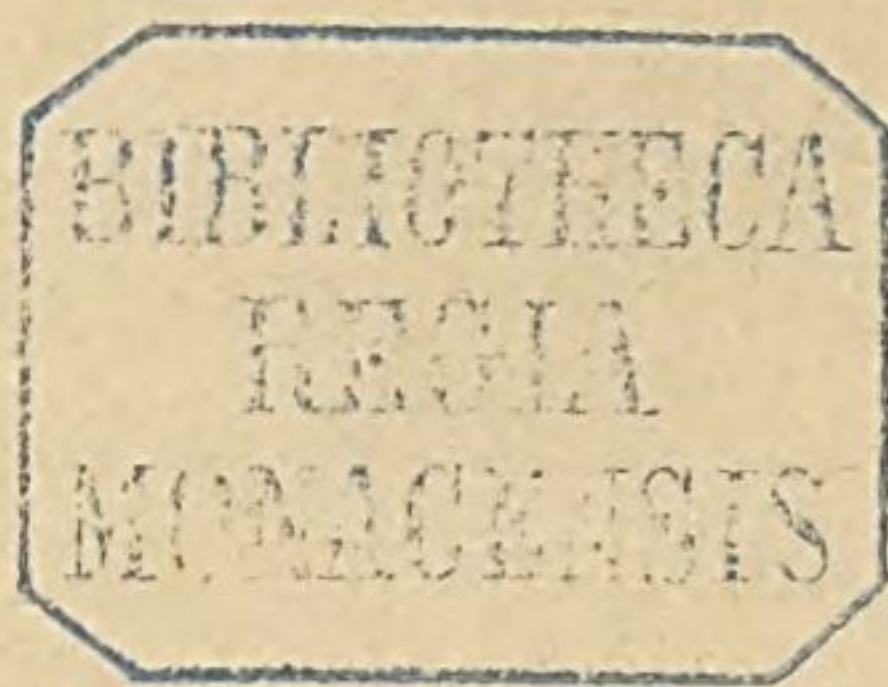
Übersetzung.



Erlangen.

Verlag von Fr. Junge.

1898.





Partizipialkonstruktionen.

1. Cornelius Nepos, nobili gente Corneliorum natus, domum Hostiliae, in vico obscurissimo, habuisse dicitur. Quo anno natus et quo mortuus sit, accurate definiri non potest; verumtamen dubium non est, quin aetas scriptoris clari in id tempus cadat, quod est ab anno nonagesimo quarto usque ad annum vicesimum quartum ante Christum natum. Nepotem prima pueritia a patre Romam deductum totam vitam ipsa Roma degisse verisimile est. In urbe Roma in bonas artes incubuit. Adulto negotia publica adeo non probata sunt Nepoti, ut semper foro carens, ut ad rem publicam accederet, commoveri non posset. Quam ob causam cum aliis viris magnae auctoritatis, qui tempore circumacto munere, quo cum maximo consilio functi erant, se abdicaverant et in otium se rettulerant, comparari non potest; sed, id quod ei multo maiori est laudi, tanta morum integritate fuit, ut familiaritate et amicitia nobilissimorum Romanorum, ut M. Tullii Ciceronis et T. Pomponii Attici, uteretur omnibusque admirationi esset. Illis temporibus Q. Valerius Catullus poeta librum carminum lyricorum nuper editum Nepoti dedicavit. Librorum suorum Nepos primum edidit illum, qui annales inscribitur. Catullus poeta, quem modo memoravimus, hos tres libros annalium opus magnae eruditionis magnique laboris esse iudicavit. Complures alii libri a Nepote conscripti aut perierunt aut non integri exstant. Ex libro de viris illustribus, quod amplissimum praestantissimumque opus Nepotis existimabatur, quinque et viginti vitae supersunt, quarum pulcherrimas, discipuli carissimi, hoc anno legetis.

2. Graecos Troia capta in Troianos saevivisse et hostibus, qui effugerant, poenas gravissimas minatos esse inter omnes con-

stat. Duobus, Aeneae Antenorique, temperatum est, quod vetere hospitio Graecorum usi civibus semper suaserant, ut Paridis rebus neglectis Helenam redderent. Quorum uterque patria relicta variis casibus iactatus est. Antenor cum in intimum maris Adriatici sinum venisset, gentes inter mare Alpesque incolentes pepulit et tota regione potitus loca castellis idonea communivit. Aeneas nulla periculorum imminentium habita ratione domo profectus est, per mare in Macedoniam navigavit, inde novas sedes quaerens in Siciliam delatus est, postremo invitis incolis ad Laurentem agrum appulit. E navibus egressi Troiani statim praedatum ierunt, quod eis ab immenso prope errore nihil praeter arma et naves superfuerat. Rex Latinorum cum hoc comperisset, exercitum raptim coactum contra hostes duxit veritus, ne ab advenis regno pelleretur, et Aborigines, qui tum illas regiones tenebant et depopulationem agrorum indignabantur, viribus suis freti concurrerunt, ut vim expugnatorum peregrinorum arcerent. Aeneas hostibus victis cum rege Latinorum in bello perseverare non auso pacem et amicitiam fecit.

3. Duo filii principis cuiusdam patre mortuo eius bona inter se diviserunt. Praedia, greges, arx, aurum, argentum inter eos convenerunt, sed de equo militari patris discidium acre obortum est. A pueris ius suum exsequi soliti fratres rectae rationi non paruerunt, sed nulla sermonis vicinorum ratione habita inter se odio acri exarserunt. Postremo maior fratrum ad tantum furem processit, ut consilium caperet alteri vitam auferre. Iturus aliquando venatum uxori imperavit, ut se absente fratrem veneno interimeret. Uxori aliquamdiu meditatae, quo modo ex his angustiis se expedire posset, calicis aurei in mentem venit a patre die nuptiali donati. Insciente marito calicem pretiosum ex aenario promptum fratri mariti dono dedit ab eo petens, ut sibi pro calice equo cederet. Non cunctatus homo ei satisfecit. Interea alter fratrum per silvas et agros vagatus est. Quod cum diu fecisset feris non repertis, subito ardeam conspicatus est. Statim falconem, quem secum ferebat, in ardeam immisit. Certamine coorto falco oppressus ala fracta in lacum decidit. Dominus falconem e morte ereptum, quo animo esset, rogavit. Tum falco voce humana: „Altera ala amissa, inquit, tali animo sum, quali homo amisso fratre.“ His verbis territus homo rap-

tim domum revertit et statim ex uxore obviam eunte quaesivit, num fratrem necavisset. Quae maritum hilari vultu intuens: „Non necavi, inquit, fratrem tuum, sed placavi.“

4. Antio capto T. Aemilius et Q. Fabius consules facti sunt. Hic erat Q. Fabius, qui unus extinctae ad Cremeram genti superfuerat. Aemilius iam priore consulatu dandi agri plebi fuerat auctor. Itaque secundo quoque consulatu eius agrarii, quos vocant, et tribuni rem saepe contra consules tentatam altero consule adiutore obtineri rati susceperunt. Possessoribus et parti magnae patrum principem civitatis largiendo de alieno populari fieri querentium consul multo maiori odio fuit quam tribunus. Certamen, quod omnes timebant, atrocissimum fuisset, nisi Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedivisset. „T. Quinctio consule, inquit, priore anno copiis hostium disiectis aliquantum agri captum est. Qui ager in Volscis situs si plebi eo deductae datus erit, haec sine querelis possessorum in agros ibit et civitas in concordia erit. Antium, in urbem propinquam et maritimam, colonia deduci potest.“ Hac sententia accepta T. Quinctius, A. Verginius, P. Furius triumviri agro dando creati sunt. Ita factum est, ut Romani bono consilio usi discordiam civilem effugerent.

5. Mithridates, rex Ponti, a Pompeio e regno pulsus in Chersonesum Tauricam se contulit et reliquias copiarum disiectarum, quae fugerant, ut novam et magnam rem gereret, coegit; nam cum opes Romanorum bellis civilibus confectorum in Italia ipsa infirmissimas esse non ignoraret, per Scythas, Thraces, Pannonios in Italiam ingressus Romanos aggredi constituit. Romanos hostibus victis incursionem non opperientes in Italia facile devictum iri sibi persuaserat. Nulla voluntatum militum ratione habita hoc consilium ceperat. Sed res neque militibus neque ducibus est probata. Ne Pharnaces quidem, filius regis, cum patre consensit; nam cum hic iuvenis Pompeio adiutore magnam partem regni patrii recuperaturum se esse speraret, pietate erga patrem abiecta militibus persuasit, ut regi nihil nisi suam gloriam cogitanti et vitam militum omnibus periculis obicienti imperium detractarent. „Ipse, inquit, potestate data omnibus vobis quietem et victum comparabo“. Et contigit ei, ut milites corrumperet. Paucis diebus circumactis adulescens pro

sene a militibus rex consalutatus est. Quo nuntio allato Mithridates venenum, quod semper secum ferebat, prompsit et temperavit mutatam fortunam se ferre non posse arbitratus. Cum rex crebro remedia praesumendo a percussoribus veneficis tutus esset, veneno non periit, sed, cum convaluisset, servum quendam suum oravit, ut se gladio interimeret, ne Romanis traditus per triumphum duceretur. Quo comperto senatus populusque Romanus laetitia exsultavit; nam vivo rege Romani brevi se belli finem facturos esse non speraverant.

6. Homo quidam nobili genere natus nuptias celebrans et multos convivas nobiles et praefectum vici, simplicem, sed acutum honestumque virum, quo puer familiarissime usus erat, ad cenam invitavit; nam per multos annos consuetudine huius viri intermissa tamen libenter pueritiae, quae praeterierat, recordatus erat et rebus coactum se amicum neglexisse hoc beneficio ostendere volebat. Culpa, quam confitemur, animos non minus placat quam, qui putatur, favor. Omnibus suis dissuadentibus homo rusticus constituto tempore in arcem se contulit. Quo cum advenisset, benigne exceptus et magno honore affectus est. Postquam ceteri dona pretiosa dederunt, rusticus ad aequalem accedens capsulam tradidit. „Concordia, inquit, dominante non est locus malorum. Avus, qui olim apud Batavos mercede militavit, hunc nummum mihi reliquit. Tibi dono, domine carissime, orans, ut observes. Deus propitius tibi et uxori tuae bonam valetudinem det et te sapientiam doceat!“ Capsula aperta dominus nummum argenteum a Batavis forma percussum repperit. Ab altero latere duo boves expressi erant, super quos haec verba legebantur: „Coniuncti valemus,“ ab altero duae ollae fictiles in mari natantes, quibus adscriptum erat: „Collidentes frangimur“. Quo lecto dominus nummum uxori suae ostendens: „Multae, inquit, et pulchrae res nobis hodie nuptias celebrantibus dono datae sunt; sed hoc nummo a rustico simplici dato nobis non obtigit melius.“

Adjektiva und Adverbia.

7. Antiquitus vixit homo sapiens, qui interdum iracundia ita auferebatur, ut innocentes, qui inscii eius indignationem moverant, gravibus verbis vulneraret. Sed simulatque ira deferbuit, iracundiae eum paenitebat pudebatque eum immemorem fuisse sapien-

tis non esse cupiditate rapi, et eum solum sapientem existimandum esse, qui parvis rebus non consuleret, sed magna et augusta intueretur. Solos homines in culpa esse ratus in silvam desertam se recipere et eremita fieri constituit; nam in silva nemini stulto, nemini impio occursurum et aequiore animo victurum se esse sperabat. Quo cum advenisset, locum idoneum quae-sivit, ubi fons de saxo defluebat, et illico casam aedificare paravit. Labore sitim collegit, urnam ad saxum portavit, fonti supposuit; sed aqua completa urna procubuit. Tum iterum supposuit; sed ubi primum aqua infimum vas operuit, iterum procubuit. Ira incensus eremita urnam rapuit et saxo elisit. Dum ansam manu tenet et testas humi iacere videt, ad se redit et exhorrescit iracundiam et exclamat: „Me stultissimum! Animo finxi iram in me introire, nunc autem ex me exire eam intellego. Haec res me docuit vera et falsa distinguere.“

8. Amicus amico salutem. Ut homo doctus et sapiens nova et gravia primis cum doctis et sapientibus communicat, ita adolescens, quae ei gravia videntur, prima amico suo scribit et minimis rebus, quas litteris committere potest, laetatur. De meis rebus tecum nihil novi communicare possum. Totum me litteris dedi et, quod ex novissima epistula mea intellexisti, extremo anno tentationem scientiae subibo. Non invitus multum laboris ac temporis in studiis litterarum consumo; nam neminem sapientem e caelo cecidisse scio. Neque tamen omitto utile cum dulci miscere et epistulis saepe scribendis me reficio. Duo genera epistularum mihi promptissima sunt; alterum familiare et iocans, alterum severum et grave. Utro saepius utar, difficile est dictu. Praeterea, utrum tibi magis probetur, nescio. Visne me tecum iocari an aliquid gravius scribere? Cum nostra nihil non intersit multum proficere, amicissimo tuo non irasceris nostra ipsorum causa nobis summa appetenda esse admonenti. Amici sunt pauci, qui severe ac fideliter inter se admonere soleant. Mihi quidem persuasum est nos in discendo non diversos abire, sed vera, honesta, bona sequi. Te quoque ad studium summae laudis incitatum esse scio. Hoc non scripsi tui inflammandi, sed amoris mei testificandi causa. Vale!

9. Praestat non multa possidere quam magnarum et novarum rerum cupidum nusquam terrarum acquiescere. Quam dura for-

tuna hominem incontentum maneat, haec fabula docet. Aequalis quidam meus a puero descriptionibus casuum et errorum delectatus et ea re tanto desiderio captus est loca externa adeundi, ut eum brevi simplicitatis patriae paeniteret. Patriam pluris aestimandam esse quam loca externa homo stultus non intellexit. Si secum consideravisset aliquid certi persequendum esse, multa mala fugisset. Puer tempus perdidit lasciviendo et saepe dies et noctes insciente et invito patre per agros et silvas vagatus est, adultus solos animi impetus secutus est. Aliquando in extremo aditu atque portu cubuit et totum se desidia dedit; superior navis in ancoris stetit. Tum domo patris relictā domino navis operam locare constituit. Compluribus annis post nuntius allatus est hominem levem omnia sua cum aliis prodigis profudisse et in Africa inhonestam mercaturam facere. Interea creditores patrem e possessione exturbaverant et praedium minimo vendiderant. Filius cum aliquot mensibus post inanis in patriam revertisset, sua unius causa parentes et fratres in omnium rerum inopiam redactos esse intellexit.

10. Polonus quidam olim hieme per agros vehens, cum loco quodam viae diversae essent, servum itineris peritum equo praevehi iussit. Via per silvam magnam et vastam tulit. Desiderium magnum oppiduli attingendi cepit iter facientes. Tandem in extrema silva ad deversorium pervenerunt. Caupo benigne eos excepit eisque suasit, ut noctem domi suae agerent. Servus quoque a domino petiit, ut in deversorio pernoctaret; nam omnes vici longe aberant et in silva lupi versabantur. Sed dominus consilia cauponis sprexit et servum increpuit lupos eum timere ratus. Non curans res futuras et iratus, quam putabat, ignavia servi iter continuavit. Sed mox et cauponem et servum verum dixisse intellexit; nam cum aliquot milibus passuum a deversorio abessent, dominus a tergo ululatum magnum audit et se vertens agmen luporum traham subsequi videt. Statim servum rursus praevehentem ad se arcessit. Servus fidelis tranquillus inter lupos et traham vehitur et interdum telum emittit. Sed mox pulvis pyrius eum deficere incipit. Jam bestiae aviditatis plenae ad traham occurrunt. In hoc tempore servus in vehiculum insiliens equum lupis devorandum relinquit. Ea re intervallum aliquanto maius fit, et iam viri incolumes oppidum attac-

turos se esse sperant, cum subito iuxta traham lupi rursus emergunt et infugientes invadere parant. Homo Polonus se perisse putavit. Tum servus: „Domine, inquit, te servabo. Si mihi continget, ut bestias paulisper retardem, oppidulum, cuius lumina adversa video, attinges. Consule, quaeso, uxori meae liberisque!“ Haec locutus ex traha exsiluit et cultro stricto in medios lupos se immisit. Hi initio obstupuerunt; sed statim multi in eum irruerunt eumque dilaniaverunt. Dominus cum paulo post cum multis hominibus in silvam reverteretur, nihil nisi ossa servi fidelis repperit, quae collecta honestissime sepelivit.

Pronomina.

11. Cum Caesar in citeriore Gallia esset, crebri rumores ad eum allati sunt omnes Belgas contra populum Romanum coniurare obsidesque inter se dare. His litteris commotus res sibi iniquissimas esse ratus raptim duas legiones novas conscripsit et Q. Pedium legatum misit, qui in interiorem Galliam deduceret, cum ad illas gentes seditiosas opprimendas maiore vi sibi opus esse crederet. Senonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, negotium dedit, ut se statim certiores facerent, si Belgae quid novi periculosive suscepissent. Qui cum praeceptis Caesaris parendum sibi esse intellexerent, laudem eius sibi colligere studuerunt et constanter omnes nuntiaverunt in Belgis manus cogi exercitumque in unum locum conduci. Tum vero Caesar non amplius dubitavit, quin sibi ad bellum proficiscendum esset, re frumentaria comparata, ne hostibus diutius potestatem daret sui colligendi, castra movit, opinione celerius ad fines Belgarum pervenit. Illic suis oculis vidit, quod Senones ceteraeque gentes de machinationibus Belgarum tradiderant. Suo tempore se venisse cognovit, cum plurimae gentes cum magna indignatione Romanorum inter se adiuvere constituissent et iam ad bellum profecturi essent. Belgas ad libertatem suam retinendam omnes vires reipublicae excire pertaesum non erat. Non inviti arma induerant; nam non ignorabant solam concordiam se tueri a dominatione Romanorum. Itaque cum non solum non suis rebus desperarent, sed spe victoriae commoti maxima sui fiducia essent, Caesari prudentia adhibenda fuit, ne vinceretur.

12. Incautum est plenumque discriminis exercitum sine ulla munitione considerare, cum hostibus difficile non sit quaslibet insidias adhibere militibus ad omnia munera facienda dispersis, neque quemquam ducem fugit cum has tum alias res ut obscuritatem noctis et necessitatem somni hostibus potestatem facere propius copias considentes sui colligendi. Nulla unquam manus adventu hostium occupata est omnibus rebus, quae duci respiciendae sunt, provisae. Nonne optimi praestantissimique duces sola providentia victoria potitos se esse confitentur? Quae cum ita sint, is, qui cautissime studiosissimeque rem gerit, dux existimandus est optimus. Huius rei documento sunt illae tantae victoriae, quarum nemo Germanus sine afflatu quodam divino reminiscitur. Duces sunt multi, qui bello floruerunt. Duo autem imperatores, quorum alter antiquis, alter nostris temporibus existimationem paravit, propter belli peritiam et providentiam ex eo numero nominandi sunt, Q. Fabius Maximus et Molcius. Qui utrique horum maximam belli gloriam non attribuit, aut meritum parvi aestimat aut iure homo sanus non putatur. Num quid gloriosius est duci quam laus cautionis et rerum bene gestarum? Pauci imperatores idem gloriari possunt, quod Fabius et Molcius. Ii optime secum comparantur; nam uterque in belando aliquid fuit et omnibus numeris tam absolutus iudicatur, ut non facile quisquam eum adaequet.

13. „Hanc omnem orationem, inquit Cicero quodam loco, habui, quod me respublica et dolor meus et istorum iniuria coegit. Hic tam miser homo neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur, sed homo imperitus morum ista omnia, quae per Sullam gesta sunt, more, lege, iure gentium facta esse putat. Nihil aliud nisi culpa liberatus et crimine nefario solutus a vobis discedere cupit. Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si vestitum, quo ipse tectus erat, anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quidquam excepit, ut sibi per te liceat innocenti in egestate vitam degere. Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo. Mea domus tibi patet, mihi clausa est. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum. Patior et ferendum mihi esse puto. Quid vis amplius? Quid me insequeris? Si spoliolum causa vis hominem occidere, spoliavisti,

si inimicitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius praedia possedisti, antequam ipsum cognovisti? Si metus causa, ab eone aliquid metuis, qui ipse a se tam atrocem iniuriam propulsare non potest? Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit neque sibi quidquam paternum clam reservavit: per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? Quis unquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes neque quidquam reliqui habere vides, quod ei detrahere possis.“

14. Agathocles, rex Siciliae, pacificatus cum Carthaginien-
sibus partem civitatum, quae viribus suis fretae ab eo disside-
bant, armis subegit, in Italiam traiecit, ipso adventu suo primis
cum Bruttiis inimicitias suscepit. Qui legatos ad regem in Sici-
liam miserant societatem amicitiamque petentes; sed Agathocles
eos frustratus est. Ne exercitum traici viderent, legatos con-
stituta die ad cenam invitavit et cenatus conscensa nave statim
exercitum secutus est. Cuius fraudis eventus haud laetus fuit;
nam cum illuc advenisset, morbo gravi implicatus paucis diebus
interiectis in Siciliam reverti coactus est. Rex diu in vitae dis-
crimine versatus est, neque quisquam eum ex morbo resurrectu-
rum esse speravit. Qua in desperatione bellum atrox inter filium
nepotemque regis, quorum uterque regnum affectabat, exortum
est. Filio occiso nepos regnum occupavit. Quae cum ita essent,
Agathocles Texenam uxorem cum omni pecunia, familia, instru-
mento regali, quo praeter illum nemo rex ditior erat, in Aegyp-
tum misit veritus, ne praedonem regni sui haberet hostem. Uxor
diu cum lacrimis, ne ab aegro rege divelleretur, deprecata sua
nihil non interesse dixit maritum aegrotantem adiuvere, cum
nubendo non solum prosperae, sed cuiusvis fortunae societatem
haberet. Est aliquid in tanto discrimine periculi constantem
esse; nam quo quis est propior morti, eo facilior esse solet.
Agathocles autem proposito stetit. Tandem necessitas profectio-
nis lacrimis finem imposuit et mors regis proficiscentes suos
insecuta est.

15. Cicero in oratione quadam haec verba fecit: „Venio nunc ad Verris, quemadmodum ipse appellat, studium, ut amici eius, morbum et insaniam, ut Siculi, latrocinium: ego quo nomine appellem, nescio. Rem vobis proponam, vos eam suo, non nominis pondere penditote. Cognoscite prius genus ipsum, iudices; deinde fortasse non magno opere quaeretis, quo nomine id appellandum esse putetis. Nego in Sicilia tota, illa tam locupleti tamque vetere provincia, ullum argenteum vas, ullam gemmam aut margaritam, quidquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aheneum, marmoreum, eburneum fuisse, nego ullam picturam fuisse, quam non conquisiverit, inspexerit, abstulerit. Cum dico istum nihil eiusmodi rerum tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui. Etiam planius: nihil in aedibus cuiusquam, nihil in locis communibus, ne in fanis quidem, nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum reliquit. Unde igitur potius incipiam quam ab ea civitate, quae tibi una in amore atque in deliciis fuit, Verres? Aut ex quo numero potius quam ex ipsis laudatoribus tuis? Improbissimo modo Verres apud Mamertinos praedatus est. Ubicunque aliquid pulchri erat, abstulit; nihil habere cuiquam licebat. „Emi,“ inquit Verres. O, di immortales, praeclaram defensionem! Mercatorem in provinciam cum imperio ac securibus misimus, qui omnia signa, tabulas pictas, omne aurum, argentum, ebur, gemmas coemeret, nihil cuiquam relinqueret. Putastine hoc tibi quemquam concessurum esse?“

16. P. Cornelio Scipione et Ti. Sempronio Longo consulibus Saguntini legatos Romam miserunt nuntiatum, quam celeri auxilio opus esset. Socios a Carthaginiensibus pressos adiuvandos esse nemo non intellexit. Qua de causa legati in Hispaniam missi sunt, qui rebus sociorum inspectis Hannibalem, quo nemo unquam dux clarior exercitui Carthaginiensium praefuit, libere adhortarentur, ut Saguntinis abstineret, et Carthaginem in Africam traicere atque querimonias sociorum populi Romani deferre iussi sunt. Quo quis est confidentior, eo facilius, quae vult, pervincit. Nihil unquam populus Romanus leviter invalide fecit. Quae cum ita essent, in Carthaginienses graviter consulendum esse crediderunt. Certe alii gravitate nominis Romani prohibiti essent socios huius tam potentis populi premere, Hanni-

bal autem ipso periculo delectatus est neque cuiquam bellum exoptatius fuit. Et profecto dici potest neminem unquam rem melius gessisse quam Hannibalem. Nullae unquam copiae maiore cupiditate pugnandi flagrauerunt quam Hannibalis. Illa legatione decreta necdum missa expectatione celerius Romam nuntius allatus est Saguntum obsideri.

17. Cicero in oratione quadam haec fere tradit: „Non ita multis ante annis T. Caelium quendam Tarracinensem, cum cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventus est mane iugulatus. Cum neque servus quisquam reperiretur neque liber, ad quem ea suspicio pertineret, nomina filiorum sine ulla dubitatione de parricidio delata sunt. Nihil unquam apertius fuit; nam verisimile non erat neutrum filium sensisse. Nemini non persuasum fuit aut unum ex filiis scelus commisisse aut ambos. Nemo sanus putabat quemquam ausum esse se in id conclave committere eo tempore, cum ibidem duo adolescentes filii essent. Tamen adolescentes parricidii absoluti et omni suspicione liberati sunt, cum planum iudicibus factum esset aperto ostio dormientes filios repertos esse. Nemo enim iudex putabat quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere posset. Nolite putare, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserunt, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus et suus timor maxime vexat, suum quemque scelus agitat amentiaque afficit, suae quemque malae cogitationes conscientiaeque animi terrent: hae sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant.“

18. Spartacus, natione Thrax, latro magnae fortitudinis fuit. Captus et gladiator destinatus cum octoginta sociis suis effugit et in montem Vesuvium se contulit; quo in monte, qui effugerant, gladiatoribus et servis potestas dabatur sui colligendi. Cuius generis cum magnus numerus esset et multi eius seditionis peterent societatem, Romani timuerunt, ne conventu horum tam periculosorum hominum sibi totique Italiae detrimentum inferretur, praesertim cum Spartacus Claudio et Varinio praetoribus victis tota regione, quam petierat, potitus loca castellis

idonea communivisset. Post cladem Thoranio quaestori illatam Spartacus Nolam in Campaniam et Thurios in Lucaniam progressus erat neque ulla re commotus est, ut locis captis cederet. Ob eam iram populus Romanus hoc tumultu tam propinquo tamque magno permotus novum exercitum, cui L. Gellius Poplicola et Cn. Cornelius Lentulus consules praeerant, produxit. Quae cum ita essent, Spartacus magna cum offensione Romanorum urbem ipsam petiit. Nullae unquam in Italia copiae cupidiores pugnandi fuerunt quam Spartaci. Romae primo dubitatum est hostem fortem experiri, neque quisquam in tanto discrimine aequam mentem servavit; tamen mox depugnandum esse nemo non intellexit. Et profecto Crassus consul Spartacum opibus elatum aliquot diebus post aggressus infectis rebus in Bruttios se recipere coegit. Postremo Spartacus fortiter pugnans cecidit. Post mortem huius tam praeclari ducis Pompeio contigit, ut belli diuturni et periculosi finem faceret.

Tempora des Verbums.

19. Sallustius pugnam ad Pistoriam factam his fere verbis describit: Catilina milites adhortatus signa canere iubet atque instructos ordines in locum aequum deducit. C. Manlius in dextra, Faesulanum quendam in sinistra parte curare iubet; ipse cum libertis propter aquilam assistit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. Ex altera parte C. Antonius, quod pedibus aeger proelio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. Is cohortes veteranas, quas tumultus causa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat; ipse equo circumiens unumquemque hortatur et rogat, ut meminerint se contra latrones inermes pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Ubi Petreius tuba signum dat et cohortes paulatim incedere iubet, idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est, unde a ferentariis proelium committi poterat, maximo clamore infestis signis concurrunt: pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani hostibus acriter instant, illi haud timidi resistunt; maxima vi certatur. Interea Catilina in prima acie versari, laborantibus succurrere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire: strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequitur.

Petreius ubi videt Catilinam magna vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostes inducit et eorum ordines perturbat. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes cadunt. Catilina ubi fusas copias seque cum paucis relictum videt, in confertissimos hostes incurrit ibique pugnans confoditur. Proelio confecto videri potuit, quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae; nam fere quem quisque vivus inter pugnandum locum ceperat, eum amissa anima tegebat. Omnes adversis vulneribus conciderant.

20. Bello tricennali res Germaniae adeo afflictae erant, ut etiam iniquissima pax pro divino beneficio haberetur. Deserta erant loca, quae antea laetis impigrisque hominibus referta erant; arva destituta, inculta, vasta iacebant; arces combustae, agri devastati, vici incendio absumpti foedam cladem ostendebant; cultores ad inopiam redacti illas copias incendia miscentes sua accessione augebant et, quae ipsi passi erant, popularibus malo intactis foede reddebant. Civitates indignabantur licentiam et aviditatem militum praesidiariorum, qui bona civium devorabant et ius belli crudelissima libidine exercebant. Calamitatem civium ne mutata quidem fortuna mitigabat; nam victor vestigiis victi insistebat et amici hostesque pariter saeviebant. Oriebatur fames et annonae caritas. Coarctata in castris et hospitiiis hominum frequentia, aliorum egestas, aliorum luxuria pestilentes signebant morbos, qui foedius ferro et igne devastabant populos. Omnia vincula disciplinae per hanc multorum annorum perturbationem soluta erant, verecundia iuris humani, metus legum, innocentia morum profligata erant solis eis, qui viribus plus pollebant, ferro dominantibus. Praefectus exercitui in eo populo, quem adibat, plus valebat auctoritate quam princeps legitimus.

21. Alexander Cleandro ad milites ex Peloponneso conducendos cum pecunia misso rebusque Lyciae Pamphylicaeque compositis exercitum ad urbem Celaenas admovit. Hanc mediam urbem Marsyas amnis perfluebat. Fons eius ex summo montis cacumine excurrrens magno strepitu in subiectum saxum cadit et inde diffusus campos circumiectos rigat. Quamdiu intra muros fluit, nomen retinet; sed cum extra munimenta se evolvit, Lycum appellant. Alexander urbem ab incolis destitutam intrat

et in arcem, quo confugerant, caduceatorem mittit, qui denuntiaret illos ultima passuros esse, nisi se dedidissent. Illi caduceatorem in turrim situ multum editam perductum, quanta esset altitudo, intueri iubent et nuntiare Alexandro non eadem ipsum et incolas aestimatione munimenta metiri. Sed cum arcem circumsederi vidissent, sexaginta dierum indutias pacti circumactis iis arcem dedituros se esse polliciti sunt, nisi interea Darius sibi auxilium misisset. Tum Alexander non dubitavit, quin brevi arce potiri posset. Et permiserunt se oppidani ad praestitutam diem regi. Eodem tempore legati Atheniensium veniunt petentes, ut cives ad Granicum flumen capti sibi redderentur. His rex: „Si bellum, inquit, brevi confectum erit, non solum hos, sed etiam ceteros Graecos suis restituiam.“ Paulo post Darium Euphratem flumen nondum superavisse nuntius affertur. Itaque Alexander undique copias contrahit, ut totis viribus loco idoneo discrimen belli adiret. Cum per Phrygiam iter faciens ad Gordium caput venisset, eum tota Asia potiturum esse comperit, qui illum nondum solvisset. Et solvit uno gladii ictu.

22. Apud Sallustium scriptum est M. Porcium Catonem sententiam rogatum huius fere modi orationem habuisse: „Saepe in hoc ordine verba feci, saepe de luxuria atque avaritia civium nostrorum questus sum. Ut mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam feci, ita non facile alterius libidini malefacta condonabam. Tametsi vos ea parvi pendebatis, tamen respublica firma erat: opulentia negligentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, utrum bonis an malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed id nobis considerandum est, utrum respublica nostra an nobiscum una hostium futura sit. C. Caesar censet pecunias civium malorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos esse, videlicet timens, ne, si Romae sint, aut a popularibus coniurationis aut a multitudine conducti per vim eripiantur. Sed errores horum tam malorum hominum tamque nefariorum non solum in urbe, sed etiam per totam Italiam diffusi sunt, ut non videam, quo modo hac re malum amoveri possit. Non dubito, quin, si omnes quam primum iustas poenas dederint, respublica ex hac severitate maximam utilitatem captura sit. Quaeritis ex me, quid vobis faciendum sit. Nemo est in hoc ordine, qui non sciat, quid nos deceat. Equi-

dem cognitum habeo, quid omnibus nobis utilissimum sit, et spero vos, si vobis suasero, sensuros esse, quid mihi propositum habeam. Cum de P. Lentulo ceterisque statuetis, simul de exercitu Catilinae et de omnibus coniuratis decernetis. Quanto vos attentius id agetis, tanto illis animus infirmior erit; sed si paululum modo vos languere viderint, iam omnes feroces aderunt.“

23. Cicero in oratione quadam haec dicit: „Conditio externae victoriae uno loco melior est quam domesticae, quia hostes alienigenae aut oppressi serviunt aut recepti in amicitiam hoc beneficio se obligatos esse putant; qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriae semel esse coeperunt, eos, cum a perniciē reipublicae reppuleris, nec vi coercere nec beneficio placare poteris. Grave bellum fiet, si perditis civibus resistere coepero; neque tamen dubito, quin vestro bonorumque omnium civium auxilio propulsari possit, si rem constanter agemus. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equitumque Romanorum et tantam conspirationem bonorum omnium confringere et labefactare possit. Quotiens discidia domestica orta erant, amor patria atque iustitia erant discordiis componendis. Itaque persuasum mihi est nos brevi in pace victuros esse, si omnes nervos contenderimus. Quae cum ita sint, ad conservandam rempublicam nihil a vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo; quae dum erit in vestris fixa mentibus, tutissimo me muro saeptum esse arbitrabor. Quapropter de vestra populiue Romani salute, de vestris coniugibus ac liberis, de fanis ac templis, de imperio ac libertate decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter! Habetis eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et praestare.“

24. Cum imperator Otto primus victis Hungaris, quibus Germanis media aetate periculosiores hostes non erant, res singularum partium Germaniae constituturus esset, Henricus frater minor natus, quam periculosum tale facinus esset, non reputans, seditionem movit neque contra imperatorem ad bellum proficisci dubitavit; nam ne paulum quidem dubitabat, quin, si coniurationis conscii fidem praestitissent, superior discessurus et rerum

potiturus esset. Imperator seditionem vi armorum compressit et fratri ignovit. Paulo post Henricus rebellavit; nam tanta cupiditate dominandi flagrabat, ut nemo unquam princeps in spem fallaciorem impulsus esse videatur. Henrico iterum victo aqua et igni interdicitur, bona eius publicantur; princeps seditiosus cognoscit, quam fatale sit contra imperatorem exsurgere. Aliquot annis post imperator cum magno comitatu nataliciis Christi sacris in aede Quedlinburgensi factis interfuit. Tum homo quidam veste sordida indutus ad imperatorem accessit et supplex ad pedes eius se adiecit. Statim imperator Henricum fratrem agnovit. Is professus est se magnopere paenitere fratrem laesisse eumque rogavit atque oravit, ut sibi iterum ignosceret. Sed Otto, qui iteratam defectionem valde indignabatur, se avertit et negavit se facturum esse, quod ille oravisset. „Insolenter, inquit, abusus es indulgentia mea. Si tibi iterum ignovero, timeo ne rebelles tertium. Tribus diebus interiectis securi percutieris.“ Attoniti stabant principes. Tum abbas ad imperatorem ira incensum se convertit eumque admonuit Christum praecepisse, ut homines proximis non septies, sed septuagies ignoscerent. Quae admonitio animum imperatoris tam vehementer commovit, ut fratrem statim allevatum amplexaretur. Henricus autem ab hoc tempore fratri liberali cum constantia ac fide addictus erat.

25. Nemo scriptor antiquitatis dubitavit, quin dei ab iis, qui aliquam culpam meruissent, graves poenas expetituri essent, neque quisquam illis temporibus tam improbus fuit, ut auderet dicere animadversionem non esse, sed callidos homines hanc fabulam finxisse ad pavidos animos terrendos. Nostris temporibus insipientes sunt multi, qui credant aut deum non esse aut dei minime interesse, utrum homines boni an mali sint. Sed si eiusmodi homines rogabuntur, quibusnam de causis haec dicant, eius rei rationem reddere non poterunt. Socrates, Cicero, alii viri sapientes antiquitatis, quos aequales tantis laudibus extulerunt, ut hodie quoque magni aestimandi sint, se credere virtutes et vitia hominum, cum e vita decessissent, perpensum iri professi sunt. Cum volumina scriptorum veterum explicuimus, multis locis reperimus credidisse veteres esse deos ultores, qui pro suo cuique merito secundas aut adversas res attribuerent. Quae

doctrina tam mature longe lateque manavit, ut iam Hesiodus Nemesis deam memoraverit. Socrates, quo doctiorem non tulit antiquitas, homines, si numini divino restitissent, iustas poenas scelerum daturos esse sibi persuaserat. Nonne tu quoque times, ne deus olim a te vitae rationem reposcat?

26. Cum anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono princeps quidam Germanus per Italiam iter faciens in Venetos venisset et unus ex assectatoribus eius, civis quidam Venetus, principem, si aliquantum temporis domi suae versatus esset, quantum iucunditatis urbs haberet, cogniturum esse dixisset, quamquam timebat, ne falleretur, neque dubitabat, quin perfidiam huius populi mox experturus esset, tamen itinere intermisso in urbe Venetia domicilium constituere decrevit. Et didicit princeps iam proxima nocte, quanto periculo homini amplo divitique esset in urbe Venetia habitare. Ne amicum offenderet, domum hominis nobilis devertitur. Vespere magister navis cubiculatae ad domum vehitur, ianitorem rogat, ut corbem magnam et clausam nocte asservet, si facultas oblata esset provinciae administrandae, bene mane venturum et corbem possessori traditurum se esse dicit. Ianitor, qui simplicior erat quam ut fraudem suspicaretur, corbem accepit; sed cum canem domesticum magno latratu corbem petentem vidisset, cupiditate sciscitandi, quae causa huius furoris esset, motus hominem nobilem de re docuit. Interea canis, cum corbi appropinquaverat, maiorem saeviolemque latratum edebat. Ob eam causam dominus servos corbem aperire iussit. Quo facto reppererunt furem armatum, qui professus est media nocte plures sodales suos, cum signum dedisset, venturos esse, ut omnibus, qui domi essent, trucidatis domum diriperent. „Ubi, inquit, portam aut fenestram aperuero, se insinuabunt et omnes cubitum isse arbitrati rem propositam aggredientur. Si tu, domine, te mihi ignotum esse promiseris, omnes sodales meos, qui non dubitant, quin domus diripi possit, poena afficiendos tibi tradam.“ Latrones cum media nocte venissent, per fenestram admissi cuncti comprehensi sunt.

27. Imperatores Ghibellini, qui in Germania solito maiorem potestatem habebant, non dubitantes, quin, si satis magnas copias secum in Italiam duxissent, nullo negotio hostes victuri

essent, quoties occasio oblata erat, contra Langobardos ad bellum proficiscebantur. Quibus bellis vim perdiderunt, neque quemquam Germanum fugit, quam tristis exitus harum expeditionum futurus esset. Illis enim temporibus in Germania tanta perturbatio rerum fiebat et latrones furesque vias et flumina tam intuta reddebant, ut miremur, quo modo Germani libertatem retinere potuerint. Plurimi equites latrocinio vitam tolerabant, et arces, quas equites latrocinio infames in montibus et ad ripas fluviorum navium patientium exstruxerant, tot tamque firmae erant, ut hodie quoque magnus numerus ruinarum violentiam illorum dominorum testetur. Cum latrones navem vel vehiculorum ordinem ex turri appropinquantem conspexerant, callidos homines mittebant speculatum, utrum satis firmum esset praesidium an infirmius quam ut sibi resistere posset, et, cum id sibi par non esse crediderant, confestim aggrediebantur; nam, si praesidium oppressum esset, a nullo se prohibitum iri omnibus mercibus potiri non ignorabant. Nusquam Germaniae plura praedonum receptacula fuerunt quam ad utramque Rheni ripam. Cives urbium ad Rhenum sitarum cum mercaturam nulla alia re defendi posse intellexissent, auctore cive quodam Moguntiacensi anno millesimo ducentesimo quinquagesimo quinto foedus pepigerunt et obligati sunt statim se ad bellum profecturos esse, si hostis sibi supervenisset. Urbibus foederatis Magontiacum atque Borbetomagus praeerant; brevi tempore plus nonaginta urbes societate tenebantur. Urbes foederatas multa praedonum receptacula delevisse, ut vexationum finem facerent, aliquot scriptores tradunt; sed vis tum demum coercita est, cum Rudolfus primus alii-que imperatores fortes atque strenui civibus pressis auxilio venerunt.

28. Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si virum virtute, non fortuna metimur, dubium non est, quin principem fere locum obtineat; nam difficile est dictu, quis Graecorum illi fide, constantia, magnitudine animi, amore patriae praestiterit. Scriptores tradunt Thrasybulum, cum anno quadringentesimo undecimo in urbe Athenis forma reipublicae mutaretur, enixum esse, ut popularis ratio restitueretur. Alcibiade imperatore bello Peloponnesiaco praeter ceteros laude virtutis bellicae ita floruit, ut iure in praestantissimis illius aetatis ducibus numeretur. Nemo unquam exstitit, qui laudi huius tam praeclari viri obtrectaret; nam

antiquis temporibus vix quisquam fuit, qui non intellegeret, quantae salutis reipublicae cum virtus imperatoria Thrasybuli tum amor patriae fuisset. Cum triginta tyranni Athenas servitute oppressas tenerent, Thrasybulus non dubitans, quin, si exsules aliquo congressi essent, urbs recuperari posset, cum non plus triginta amicis suis confugit Phylon, quod est castellum in Attica munitissimum, cum tyrannos non diu Athenis dominaturos esse sibi persuasisset. Hinc in Piraeum transiit Munychiamque munit. Hanc urbem bis tyranni, ut caperent, oppugnaverunt, bis turpiter repulsi armis impedimentisque amissis Athenas refugerunt. Postremo Pausanias rex Lacedaemoniorum, qui Atheniensibus auxilio venit, inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, pacem fecit. Thrasybulus quamquam liberata patria cum prudentia clementiaque rem publicam administrabat, tamen, quod auctoritatem atque merita saepius vehementiusque interponebat, ab aliis viris popularibus gradu depulsus et peculatus incusatus est. Paulo post rursus imperator delectus est. Cum classem ad Ciliciam appulisset neque satis diligenter in castris eius agerentur vigiliae, a barbaris eruptione ex oppido noctu facta in tabernaculo interfectus est.

Gebrauch der Modi.

1. Modi in einfachen Sätzen.

29. Legatus quidam Graecus olim de virtutibus Atheniensium et Lacedaemoniorum haec dixit: „Dei, qui Atheniensibus imperium maritimum, Lacedaemoniis terrestre mandaverunt, res Graecorum melius constituere non potuerunt. Cum urbem vestram, cives Athenienses, aspexistis, locum ad imperium maris maxime idoneum vos incolere cogitatis; nam multa oppida mari egentia urbi vestrae circumiacere multoque debiliora esse Athenis quis neget? Possideant sane alia oppida multas naves, quis potest dicere Atheniensibus ea praestare rerum nauticarum scientia? Ne obliviscaris, quot quantisque periculis Athenienses in mari perfuncti sint! Quid dicam de fidelibus Atheniensium sociis, qui communis salutis causa nullum unquam laborem recusaverunt? Num civitatem, cuius ductu saepissime gloriam belli auxerunt, relinquere debuerunt? Stultitiae, paene dixi, insaniae fuit

ab Atheniensibus deficere. Salus Atheniensium diu in imperio maritimo posita erat. Sed cum Lacedaemonii cum Atheniensibus classe dimicare auderent et dei Lacedaemoniis victoriam dedissent, hi urbem Athenas suae dicionis fecerunt. Lacedaemonii in regione mediterranea incolentes secundissimis rebus vivere potuerunt; nam eis licitum erat domi felicibus esse. Utinam satis habuissent imperium terrae obtinere! Utinam ne Atheniensibus imperium maritimum eripere voluissent! Raro Lacedaemonii proelio terrestri ab hostibus victi sunt; sed quotiens in terra inferiores discesserant, coniuges eorum ac liberi et universa civitas in summum periculum adducebatur. Multo melius fuit et Athenienses et Lacedaemonios in sua auctoritate acquiescere.“

30. Imperator Fridericus Barbarossa, quo media aetate Germania fortiolem virum non tulit, ad Legnamam victus Pontifici Romano se submitit. Longum est et difficile demonstrare, quibus de causis imperator voluntati Pontificis cedere et pactionem inire veritus non sit. Dixerit aliquis: aut non suscipi bellum oportuit aut geri pro dignitate populi Germani et perfici debuit. Quid igitur? Imperator Fridericus belli cum dedecore nominis Germani finem fecerit? Minime vero! Cesserit imperator Pontifici, ne existimaverit utile esse in bello perseverare, at iniquum est dicere imperatorem ea re suam et populi Germani famam atque existimationem violavisse. Quam bene dignitatem obtinuerit, haec res est documento. Cum imperator Pontifici Romano, qui ad Sutrium obviam ei factus erat, equo descendenti stapiam exteriorem subministraret, hic in contumeliam accepit et indignabundus: „Interiorem, inquit, subministrare debuisti!“ Ad hoc Fridericus subridens respondit: „Stapiam subministrare non didici. Primo tibi ad hoc officium praesto sum. Sed velim mihi dicas, utrum sponte an, quia oportet, hoc officium tibi praestetur. Si sponte, quis tandem ultro facientem accuset negligentiae? Sin autem oportet, ego scirem, ab utra parte is praesto sit, qui officii causa accedat? Non multum interest, ita vivam, utrum officium a dextra an a sinistra parte praestetur.“

31. Cum Caesar Rubiconem transgressus esset, Pompeius, princeps alterius factionis, cum suis in Graeciam fugit. Quid

aliud faceret? Italia a Caesare subacta difficile fuit resistere; atque etiam Caesari paene contigit, ut Pompeium Brundisio navem conscendentem comprehenderet. Dixerit aliquis Caesarem magnum quidem in bello se praestitisse, sed parum pium et observantem magistratum. Videatur Caesar concitator seditionis, ne observaverit, ut debuit, leges, malus civis certe non fuit; nam quantae curae ei salus patriae fuerit, et res gestae eius et instituta comprobent. Cum Rubiconem transgressus urbem Romam peteret, imperatorem victorem irae ita moderatum esse quis crederet? Longum est enumerare, quibus rebus gestis de patria meritus sit. Certe res multo difficiliore fuissent, nisi Caesar vi patriam tuendam et servandam suscepisset. Num Pompeium eiusque sodales rerum potiri pateretur? Num perferenda ei fuit iniuria illata? Ne respicias, quantum detrimentum respublica ceperit, sed agnoscas Caesarem reipublicae plus profuisse quam obfuisse, quin etiam eam servavisse! Nisi Caesarem fortuna iuvisset, Pompeium non vicisset. Quantopere autem Caesar fortunae confisus sit, haec verba docent, quibus mare traiciens nautis pavidis animum addidit: „Nihil timueritis! Vehitis Caesarem eiusque fortunam.“

32. Xerxes classe spectata nave egressus Demaratum regem Lacedaemoniorum, qui e patria eiectus Lacedaemone in Persas fugerat et cum Xerxe contra Graecos ad bellum proficiscebatur, ad se vocavit. Qui cum venisset, his verbis eum allocutus est: „Velim me certiore facias, quae ex te quaesivero. Nihil reticueris, nihil celaveris! Fac verum dicas! Graecos populum libertatis amantem esse non ignoro. Is stultissimus sit, qui non cognoverit, qua de causa tyranni Graecorum aut sua sponte patria cesserint aut a civibus regno pulsi sint. Sint Graeci libertatis amantes invicti aliis, ego eis libertatem eripiam. Utinam illum diem videam, quo universa Graecia subacta turpissimam servitutem serviet! Ne sim salvus, si aliter loquor ac sentio. Quoniam tu ex ea civitate Graeca, quae potentissima existimatur, oriundus es, ex te quaeram: tu respondeto! Audebuntne Graeci mihi resistere? Si rem tecum reputaveris, loquitur!“ Ad haec rex Lacedaemonius respondit: „Graeci te timeant? Velim Graecos noveris. Cave credas te hostes dispersos victurum esse. Universi tecum dimicabunt et superiores discedent. Fiducia

tua me sollicitat. Ne audeant minores civitates tibi obviam prodire, soli Lacedaemonii copiis tuis retardandis erunt; nam quis dubitet, quin suo quisque loco aut victurus sit aut moriturus? Ne maiores quidem copiae virtutem Graecorum opprimere possunt. Hoc bellum suscipi non debuit.“

33. Cicero Bruto Sal. Fungerer officio, quo tu functus es in meo luctu, teque per litteras consolarer, nisi scirem iis remediis, quibus meum dolorem tu levavisti, te non egere, ac velim nunc tibi facilius quam tunc mihi medearis. Difficile est credere tantum virum, quantus es tu, quod alteri praeceperit, id ipsum facere non posse. Me cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua a nimio maerore deterruit eo tempore, quo paene succubui dolori. Videbar enim mollior tibi esse quam virum decebat. Itaque accusavisti me per litteras gravioribus verbis, quam tua consuetudo ferebat, et monuisti: „Ne fueris homo ignavus! Ne sis oppressus luctu! Fac ne obliviscaris, quid tuis debeas atque amicis! Ita iudicium tuum magni aestimans me collegi. Mihi tum, Brute, officio solum erat et naturae, tibi nunc populo et scenae, ut dicitur, serviendum est; nam cum in te non solum exercitus tui, sed omnium civium ac paene gentium coniecti oculi sint, minime decet, propter quem fortiores ceteri sumus, eum ipsum animo debilitatum videri. Tu animo cecideris? Utinam ne trepidum te praebuisses! Hoc futurum esse quis crederet? Ubi primum te collegeris, agito! Multa afferre possum, sed longum est plura scribere. Fac venias primo quoque tempore cum exercitu tuo, sine quo liberi esse non possumus.

34. Utinam omnes pueri, qui in bonas artes incumbunt, levitatem et pigritiam sibi maximo detrimento esse intellegant! Multi homines sero cognoverunt, quanto dedecori sit officiis defuisse, et cum lacrimis exclamaverunt: „O me infelicem! Multum proficere potuissem, si voluissem. O mihi praeteritos referat si Juppiter annos!“ Quid dicam de parentibus, quorum filios multum proficere nihil non interest? Quam tristes vultus cerneret! Quis dubitet, quin parentes, quos spes fallit, iure filiis stultitiam exprobrent? Sint multi patres tam stulti, ut filios suos uberrimo ingenio affluentes esse credant, ne sint tam periti litterarum, ut de difficultate discendi bene existimare possint, at omnibus salutem liberorum cordi esse constat. Itaque nolite

omittere, discipuli carissimi, parentibus vestris ac praeceptoribus dicto audientes esse! Semper considerare debetis, qua ratione officia exsequi possitis. Legis loco sit in animis vestris: „Reveretor parentes et facito, quae tibi imperaverint! Si te praeceptor dederint erudiendum, discito cum diligentia ac studio!“ Iam non solum parentibus vestris et praeceptoribus satisfacietis, sed etiam olim iuventutem egressi magnis honoribus digni eritis.

2. Modi in Nebensätzen.

a) deutsche Subjekt- und Objektsätze mit „dass“, lateinisch ut, ne, quominus, quin, quod.

35. Mago, Hamilcaris filius, cum post pugnam Cannensem Carthaginem venisset et res gestas Hannibalis fratris apud senatores exponeret, postulavit, ne Carthaginienses Hannibalem desererent neve concederent, ut ille a Romanis vinceretur. „Quo propior, inquit, est spes belli cum gloria Romanorum perficiendi, eo magis omni ope iuvandus est Hannibal. Fieri non poterit, ut milites nostri procul a domo in media hostium terra labores belli tolerent, nisi vos eos adiuveritis. Quod si non feceritis, timeo, ne vos levitatis paeniteat. Cavete, ne hanc ignominiam in vos admittatis! Nolite recusare, id quod honoris causa facere debetis, quominus militibus vestris de nomine Punico optime meritis supplementum, pecuniam, frumentum mittatis!“ Secundum haec dicta Magonis laetis omnibus Himilco, vir factionis Barcinae, locum Hannonis increpandi esse ratus: „Quid est, inquit, Hanno?“ Etiamnunc paenitet te belli suscepti adversus Romanos? Cur omittis iubere dedi Hannibalem Romanis? Nam ad hoc tempus nihil praetermisisti, quin patriae noceres. Veta in tam prosperis rebus grates deis immortalibus agi. Audiamus Romanum senatorem in Carthaginensium curia!“

36. Tum Hanno: „Tacuissem, inquit, hodie, ne quid in communi omnium gaudio, minus laetum quod esset vobis, loquerer. Nunc vero facere non possum, quin loquar, ne aut superbus aut obnoxius videar. Per me stet, quominus respublica nostra iam pridem vicerit? Quod putas me, Himilco, Romanum esse, erras. Opportune profecto mihi accidit, quod cives me noverunt. Errorem tibi eripiam et velim a senatoribus impetrem, ne me parum

intellegant neve mihi diffidant. Utinam nobis victoriae Hannibalis aequam pacem dent! Sed in eo est, ut bellum continuemus, et vereor, ne haec quoque laetitia luxuriet nobis ac vana evadat. Gratulor Hannibali ex animo victoriam praeclaram; sed num audivistis Romae mentionem factam esse pacis? Bellum tam integrum habemus, quam habuimus, qua die Hannibal in Italiam est transgressus. Equidem censeo Hannibali victori auxilia non esse mittenda et vobis suadeo, ut ne fallamini.“ Haud multos movit Hannonis oratio. Itaque ingenti consensu fit senatusconsultum, ut Hannibali satis magnum supplementum mitteretur.

37. Post mortem Alexandri Magni fieri non potuit, quin imperatores secum de imperio concurrentes id studerent, ne quis superior discederet neve rerum potiretur. Postremo autem Antigonus adversarios vicit neque hac victoria elatus sibi temperavit, quin regem se cum Demetrio filio appellari a populo iuberet. Itaque ceteri quoque imperatores maiestatem regiam sibi vindicaverunt, quo factum est, ut Ptolemaeus et Cassander et Lysimachus, ne minoris apud suos auctoritatis haberentur, a militibus reges cognominarentur. Sed cum carpi se singulos ab Antigono viderent et timerent, ne ille se subigeret, nisi alter alteri auxilio venisset, communibus viribus bellum instruxerunt. Nemo recusavit, quin, quae ad conservandam libertatem opus essent, conferret, omnes operam dederunt, ut caverent, ne Antigonus universo Alexandri imperio potitus Europam et Asiam suae dicionis faceret. Cum consilium clandestinum cepissent contra Antigonum ad bellum proficiscendi, se invicem per epistolas confirmaverunt et inter se hortati sunt, ut vitarent, ne Antigonus terram expugnaret neve cuiquam persuaderet, ut a fide societatis deficeret. Cum iam tempus et locum coeundi condixissent et in eo esset, ut Antigonum aggrederentur, Cassander, quod ipse propter finitimum bellum bello contra Antigonum suscipiendo interesse non poterat, Lysimachum cum ingentibus copiis in auxilium sociis misit.

38. Lysimachus illustri quidem loco Macedoniae natus erat, sed multo maiorem gloriam eo sibi peperit, quod tam eximia documenta virtutis edidit, ut nemo recusaverit, quin virtutibus

eius omnem nobilitatem superari profiteretur. Haec res documento sit. Cum Alexander postulavisset, ut more Persarum adoraretur, Callisthenes philosophus acerrime recusavit regi parere. Alexander Callisthenem, quod nonnullis amicis, ne regem adorarent, interdixerat, insidiarum, quae illa aetate ei paratae erant, conscius fuisse finxit et in hominem sapientem crudelissime consuluit. Tum Lysimachus misericordia huius tanti viri non culpa, sed libertatis poenas pendentis motus retineri non potuit, quin ei in remedium calamitatum venenum daret. Quod tam aegre Alexander tulit, ut Lysimachum obici ferocissimo leoni iuberet. Sed cum ad conspectum eius concitatus leo impetum fecisset, Lysimachus manum amiculo involutum in os leonis immersit arreptaque lingua feram exanimavit. Quod cum nuntiatum esset regi, nihil praetermisit, quin Lysimacho se eum propter constantiam tantae virtutis magni aestimare persuaderet. Ex eo quoque studium Alexandri in Lysimachum cognosci potest, quod rex, cum amicum equo desiliens hastae cuspidem in fronte ita vulneravisset, ut sanguis aliter claudi non posset, diadema demptum capiti eius imposuit. Quod auspiciū primum regalis maiestatis Lysimacho fuit.

39. Germanicus cum in Germaniam invasisset, nihil praetermisit, quin terram ditionis Romanae faceret, neque multum afuit, quin Germanos vinceret; nam nisi ipse Arminius exercitui praefuisset, Romani impediti non essent, quominus terram subigerent. Arminius autem, homo belli peritissimus, qui id potissimum studebat, ut copias hostium in loca deserta pertraheret commeatuque intercluderet, pervicit, ut Germanicus cum altera parte militum navibus in Galliam reverteretur, alteram Caecinae legato traderet via terrestri reducendam. Cum in eo esset, ut Caecina reverteretur, Germani impugnare coeperunt et hostibus per silvas paludesque Germaniae iter facientibus tam acriter institerunt, ut Romani in summum periculum adducerentur. Peropportune factum est Romanis, quod duci audaci, cum milites suos perculsos et taedio laborum victos id agere animadvertisset, ut se dederent, contigit, ut eis persuaderet non fore spem effugiendi, nisi fortiter dimicantes pro libertate aciem hostium perrupissent. Simul atque res perditas perspexerunt, ut viam ferro facerent, operam dederunt. Huc accessit, quod fortuna eos iuvit. Germani omni-

bus temporibus hostibus pergratum fecerunt, quod discordia vires attenuaverunt. Ita tum quoque Romanis contigit, ut Rhenum amnem adipiscerentur; nam cum periculum esset, ne nemo Romanus mortem effugeret, accidit, ut adolescens quidam dux Germanorum, nomine Inguiomerus, id quod Arminius, ne fieret, interdixerat, castris Romanorum oppugnatis proelio vinceretur.

40. Cornelius Nepos id agit, ut Themistoclem virum vere Romanum fingat, neque quidquam praetermittit, quin unum illum patriam ab interitu servavisse nobis persuadeat. Quod Nepos Themistoclis vitia ineuntis adulescentiae commemorat, quod sibi non temperat, quin profiteatur fuisse famam Themistoclem inhonesta de causa sua sponte venenum sumpsisse, dubium non est, quin omnia sibi afferenda esse putaverit, quae Thucydides, quem potissimum auctorem probat, memoriae prodidit. Quid Nepotem prohiberet tradere de Themistoclis morte apud plerosque multimodis scriptum esse? Quod Themistocles iuvenis liberius vixit et rem familiarem neglexit, Nepos parvi aestimat prae meritis viri. Id unum, quod a patre exheredatus deterritus non est, ne totum se dederet reipublicae, quod multum in iudiciis privatis versatus est, saepe in contionem populi prodiit, Themistoclem maximae constantiae fuisse documento est. Quid de virtute imperatoria eius dicam? Fieri non potest, ut a Nepote Themistoclem, qui id unum spectavit, quod universae Graeciae utile erat, et praecipuo suo periculo pervicit, ut Graecia a servitute Persarum liberaretur, supra modum laudatum esse censeamus. Bene factum est Graecis, quod tum ipsum hic tantus vir exstitit, cum periculum erat, ne Xerxes Graecos subigeret et in Europa consisteret. Tamen non effugit Themistocles civium suorum invidiam. Ex eo, quod ad regem Persarum fugit, non efficitur, ut iure prodicionis accusatus sit. Nepos facere non potuit, quin Themistoclem ob eundem timorem, quo damnatus esset Miltiades, testarum suffragiis e civitate eiectum esse profiteretur. Timebat enim populus, ne exsisteret tyrannus.

b) deutsche Subjekt- und Objektsätze mit „dass“, lateinisch Akkusativ mit Infinitiv.

41. Persae veteres studiosissimi veritatis fuerunt. In educandis pueris id potissimum egisse traduntur, ut eos verum dicere assuefacerent atque caverent, ne in hac re iuvenis Persicus

patriae dedecori esset. Ex hac ratione multi et boni viri exstiterunt, quos non solum domi, sed etiam foris ab omnibus bene audivisse constat. Apud Persas multae leges fuerunt, ex quibus hunc populum praecipua quadam prudentia fuisse facile intellegitur. Ex his legibus unam summa laude dignam esse ego quidem existimo. Cum Persae quendam male agentem viderant, eum statim in iudicium vocabant, sed non illico damnabant; nam iudices, priusquam sententiam ferrent, in vitam eius praeteritam diligenter inquirere iuebantur et rationem inire, utrum bene an male facta praeponderarent. Cum iudicibus reus propter res bene gestas impunitate dignus esse videbatur, aequum non fuit eum condemnare; nam Persis persuasum erat non esse virium humanarum semper recte agere, sed eum hominem malum putandum non esse existimabant, qui studuisset quidem recte agere, sed interdum a via recta aberravisset. Id faciebant, quod sperabant fore ut homines discerent in omnibus rebus recte agere. Hanc legem etiam ab iis observari velim, quorum est de aliis existimare.

42. Pythagoras cum a principe quodam rogaretur, quam sciret artem, unde pecuniam faceret, respondit se scire nullam, nam versari se in nulla alia re nisi in philosophia. Mercatores et opifices apparet emere et vendere, quod hac re pecuniam facturos se esse sperant; Pythagoras autem se eiusmodi artes exercere negavit, sed se esse spectatorem earum rerum, quae in mundo fierent. Sed non licet Pythagoram otiosum spectatorem fingere; nam homo vere sapiens, dum ceteri homines bonis deliciisque student, omnia acute inquirendo in dies plus sapientiae comparaturum se esse sperat neque recusat, quominus has res animo reconditas ad usum aliorum impertiat. Huic arti operam dedit Pythagoras, cui summam laudem sapientiae tribuendam esse nemo non neget. Equidem puto Pythagoram tantidem fere aestimandum esse quanti Socratem; nam illum quoque hominibus, qui eum ducem sequebantur, non solum variarum rerum scientiam impertivisse constat, sed id potissimum egisse, ut eos bonos utilesque efficeret. Quicumque Pythagorae doctrina utebantur, eos utique corrigi et emendari voluit. Oportebat eos, qui audiebant, non modo frugalitati valde studere, sed etiam aliquamdiu coram ipso silentium tenere. „Praestat, inquit, tacere

et coram viris sapientibus auscultare quam multa dicere.“ Ceterum non omnes, qui in litteras incumbere se velle profitebantur, ad se introduci sivit, contra multos aspernatum eum esse dicunt, quod non fuissent sublimibus philosophiae praeceptis cognoscendis. Pythagoram veteres tradunt nomine philosophi repudiato professum esse homines hoc nomen arrogantia sibi sumere, cum ne sapientissimus quidem homo careret erroribus ac vitiis.

43. Macedones multis et variis laboribus desertorum Gedrosiorum perfunctos retineri non potuisse, quin laetitia exsultarent, quis miretur? Sed quod rex animo super humanum fastigium elato non solum gloriam Liberi patris, sed etiam famam aemulatus triumphum imitari statuit, iure vituperandus est. Fuit crimen quoddam Alexandrum divinos honores appetivisse et vitavisse, ne consilio virorum sapientium uteretur neve insolentiam caveret. Vicos, per quos iter erat, floribus coronisque sterni iubet, liminibus aedium crateres vino repletos et alia eximiae magnitudinis vasa disponi. Tum opifices vehicula constrata, ut plures milites capere possent, in tabernaculorum modum alia candidis velis, alia veste pretiosa ornare iubentur. Primi isse dicuntur amici et cohors regia variis redimita floribus coronisque; alibi tibicinum cantus, alibi lyrae sonos laetitiamque comisabundi exercitus audita esse scriptor quidam tradit. Regem ipsum convivasque currus vehebat crateris aureis eiusdemque materiae ingentibus poculis praegravis. Hoc modo agmen per septem dies bacchabundum incedens facile victum esset, nisi hostes animo cecidissent; mille modo et sobrii viri milites septem dierum crapula graves in medio suo triumpho capere potuerunt. Sed fortuna hic quoque probrum militiae in gloriam vertit; nam peropportune fiebat Alexandro, quod barbari, quod temeritas erat, fiduciam esse credentes impetum facere ausi non sunt.

44. Cicero dicit in oratione quadam: „Maiores nostri saepe mercatoribus nostris aut naviculariis incuriosius tractatis bella gesserunt: vos, tot milibus civium Romanorum uno nuntio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius

Graeciae lumen, extinctum esse voluerunt; vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligere videmini? Ego quidem teneo legatum omni supplicio interfectum relinquendum non esse. Maiores nostri censuerunt decere sua plurimum interesse patriam salvam esse atque socios. Quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur, quo tandem animo hoc vobis ferendum esse existimatis? Regno esse expulsum scimus Ariobarzanem regem, socium populi Romani atque amicum; imminere aiunt toti Asiae duos reges, non solum vobis inimicissimos, sed etiam vestris sociis atque amicis. Tota Asia atque Graecia omnes civitates vestrum auxilium expectare manifestum est et cupere, quod non sinebantur imperatorem creare, a vobis virum bonum mitti; sed neque audent imperatorem a vobis certum deprecari, cum vos alium miseritis, neque se id facere sine summo periculo suo posse arbitrantur. Vident et sentiunt unum virum esse, cuius adventu ipso atque nomine impetus hostium repressum atque retardatum iri sperant. Hunc audiverunt antea, nunc suis oculis vident tanta temperantia esse, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut iubeatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.“

45. Haedui frumentum collaturos se esse polliciti diem ex die duxerunt et dixerunt, cum officio satisfacere iussi essent, conferri, comportari, adesse. Caesar cum, quid vellent, intellegeret atque Haeduos se decipere conari suspicionem haberet, principes eorum, quorum magnam copiam in castris habebat, convocatos graviter accusat, quod ab iis non sublevetur, praesertim cum magna ex parte eorum precibus adductus bellum suscepit. Tum Liscus, unus ex principibus Haeduorum, haec fere verba fecit: „Fateri me convenit esse nonnullos, qui seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrent, ne frumentum conferant. Hi id, quod iubentur, laetos facturos se esse simulant, re vera autem vetant multitudinem voluntati tuae obsequi. Multitudo, quae te sublevare non sinitur, querentem te audit verbis tuis non comota et videt te inopia laborantem non considerans futurum esse, ut mox potestatem tuam timeat et iram tuam extimescat;

atque etiam mox consilia Romanorum quaeque in castris geruntur hostibus enunciata fore persuasum mihi est.“ Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diviciaci fratrem, designari sensit et, cum multitudinem a paucis hominibus improbis, qui apud populum plurimum valebant, corruptam videret, in hos animadvertere constituit. Sed cum timeret, ne supplicio Dumnorigis Diviciaci fratris, quem summo in populum Romanum studio summaque in Caesarem ipsum voluntate esse apparebat, animum offenderet, Diviciacum ad se vocari iubet et cum eo colloquitur. Qui cum ei persuaderet futurum esse, ut totius Galliae animi ab ipso eiusque amicis averterentur, si in Dumnorigem graviter consulisset, Caesar illi ignotum se esse ostendit.

46. Cicero Capitoni Suo Sal. Nunquam putavi fore, ut supplex ad te venirem; sed facile patior datum esse tempus amoris tui experiendi. Atticum quanti faciam, scis. Obliviscere, quaeso, mea causa illum aliquando cuidam familiari suo, adversario tuo, voluisse consultum, cum illius existimatio ageretur. Spero fore, ut mihi contingat, ut te moveam, ut Attico ignoscas; nam te decet illius rei memorem non esse, me amicum tueri. Cum te Attico irasci non ignorem, ne ipse a te amer, timeo atque etiam credo fore, ut mihi quoque irascaris, quod non dubito te admonere, ut Attico, amico meo, ignoscas. Velim ignoscas tibi que persuadeas fore, ut, si voluntati meae obsecutus sis, a me multo magis ameris. Cura ut, quod semper existimavi, nunc plane intellegam me a te multum amari. — Altera epistula a Cicerone Capitoni scripta haec est: Non dubito, quin mireris et stomacheris, quod tecum de eadem re agam saepius. Attici, hominis familiarissimi mei, permagna res agitur. Novi humanitatem tuam; praeterea comis esse existimaris atque etiam nemo comior esse dicitur quam tu. Te multum posse nos apud Plancum iuvare persuasum mihi est, neque dubito, quin vitaturus sis, ne apud Plancum te nihil valere simules. Plancum te diligere apparet. Omnem spem nostram positam esse confiteor in Planci tui liberalitate, quem arbitramur cum officii sui et reipublicae causa decretum consulum comprobaturum, tum libenter mea causa esse facturum. Recte me sentire credo et spero fore, ut a te adiuvemur, mi Capito.

c) Die deutschen finalen und konsekutiven Adverbialsätze mit „dass“.

47. Nusquam terrarum fuit imperator, qui multitudini aliquo facto non displiceret, nemo unquam tam felix fuit, ut sibi persuaderet res gestas suas probari omnibus. Sed quis sine ulla admiratione illam tam bellam fabulam legere potest, quae est de duobus caecis et de rege benefico? Duo mendici singulis diebus ad ianuam arcis regiae convenire solebant, ut reliquiis ciborum vescerentur. Alter mendicus magna voce clamitabat: „Utinam rex mihi consulat!“ Alter clamorem tollebat: „Utinam mihi deus consulat!“ et ita pergebant clamitare ea mente, ut regem moverent, ut sui misereretur. Rex, qui mendicos cotidie venientes videbat et eadem verba clamitantes audiebat, benignior fuit, quam ut miseriam pauperum diutius intueri posset, et constituit experiri, uter pervicturus esset. Duo liba coqui iussit. Alterum magna pecunia implevit, ut maximi ponderis esset, alteri nihil admiscuit, ut levissimum videretur. Grave libum ei dandum curavit, qui sibi regem consulere cupiverat. Homo immodestus donum non probavit, sed sibi levius obtingere cupivit, quod caseum gravitate, panem levitate emendum esse audiverat, alterique persuasit, ut secum rem mutaret. Postero die rex unum clamitantem audivit: „Utinam rex mihi consulat!“ Rex ex eo quaesivit, quid de libo fecisset. Respondit se cum altero mutavisse, quod sibi illius libum levius visum esset quam suum. Tum rex: „Ille, inquit, pervicit. Nemo tam prudens est, quin decipi possit. Tu avarior fuisti, quam ut deus tibi consulere vellet. Nemo est rex, qui te possit reddere beatum.“

48. Quadringentesimo quadragésimo quarto ante Chr. n. anno plebs pervicerat, ut Romani promiscue ex patribus et ex plebe tribunos militum consulari potestate creari paterentur. Cum paulo post fame exorta senatores et tribuni plebis inter se accusarent, ut rei frumentariae mederentur, L. Minucium praefectum annonae creaverunt. Is statim quoquoersus misit, qui rem frumentariam adveherent. Sed omnibus locis tanta inopia fuit, ut sola ex Etruria haud ita multum frumenti adveheretur, et res eo deducta est, ut Minucius ad dispensationem inopiae revolutus ediceret, ut, quod quisque frumenti promptum haberet,

profiteretur. Sed haec inquisitio inopiam aperuit magis quam levavit. Tum Sp. Maelius, eques ut illis temporibus praedives, privata pecunia frumentum coemit et plebi dispertivit ea mente, ut legitimo modo tribuniciam potestatem aut consulatum adipisceretur. Patres autem, ne ea re sua auctoritas imminueretur, veriti civem locupletiores ita oderant, ut suspectum facerent et, quo facilius opprimerent, affectare eum regnum in vulgus ederent. Huc accessit, ut Minucius tela in domum Manlii conferri contionesque haberi ad senatum referret. Consules tantus terror incessit, ut, ne quid respublica detrimenti caperet, dictatorem dicendum esse rati statim Cincinnatum senem dicerent. Ipse deinde Servilium Aham magistrum equitum dixit. Postero die praesidiis in foro atque per urbem dispositis plebs accucurrit, ut spectaret, quid accideret. Etiam Maeliani atque ipse dux eorum adfuerunt non vim facturi, sed, quae esset causa tumultus, percontaturi; nam Maelius insidias non moliebatur, sed candidior erat, quam ut suspicaretur, quid patres agitarent. Subito magister equitum ad Maelium accedit dicens: „Vocat te dictator“. Cum ille, quid vellet, quaereret Serviliusque causam dicendam esse proponeret, Maelius recipere se in catervam suorum et orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent neve ante oculos suos trucidari sinerent. Haec vociferantem Servilius Ahala obtruncat. Dictator cum rem comperisset: „Macte virtute, inquit, Servili, esto liberata respublica.“

49. Alcibiades ad tantam arrogantiam processit, ut cives pauperiores despiceret atque se multo pluris esse illis opinaretur. Ea re adeo non gratus fuit Atheniensibus, ut omnes gauderent instigatione, qua eum Socrates, in cuius disciplinam se cum multis aliis adolescentibus tradiderat, affecit, neque quisquam Athenis fuit, qui id non laetaretur. Olim Socrates audivit Alcibiadem cuidam condiscipulo suo dixisse se multo pluris esse ceteris, quod illis plures agros possideret. Haec insolentia maior fuit, quam ut Socrates impunitam eam ferre posset. Aliquando Socrates discipulos in arcem duxit ea mente, ut coram omnibus Alcibiadis stultitiam atque superbiam castigaret. Quo cum advenisset, omnibus aheneam tabulam, in qua imago terrae insculpta erat, ostendit eosque, quid viderent, rogavit. Postquam alii alias terras digitis demonstraverunt, Alcibiadem nominatim

evocatum rogavit, ubi Graecia sita esset, ubi sinus Saronicus, ubi Attica, ubi Athenae. Haec tam facilia fuerunt responsu, ut Alcibiades risum vix tenere posset. Sed cum Socrates pergeret rogare: „Ubi tua praedia sunt?“ piguit eum risus; nam illa in tabula insculpta non esse cogeatur confiteri. Tum Socrates cum gravitate: „Quid? Concedisne praedia tua minora esse, quam ut in hac tabula reperiri possint? Nonne te pudet magno fundo tuo gloriari? Nullius unquam discipuli mei animum dei ita occaecaverunt. Tu, mi carissime Alcibiades, tam arrogantem te praebuisti, ut facere non possim, quin te instigem. Adulescentem modestum esse decet. Operam dare debes, ne in posterum tam arroganter te geras neve mihi displiceas. Non ob hanc causam, adulescentes, in disciplinam meam vos traditis, ut vobis indulgeatis, sed ea sola condicione suscipio vos erudiendos, ne quid committatis, quod alii querantur.“

d) Alle „dass“ Sätze.

50. Paulinus episcopus hanc fabulam mirabilem memoriae prodit. Senex quidam, quem a paganitate defecisse atque Christianum factum esse omnes sciebant, olim naviculam conscendit, ut paululum remigaret. In hac re, quod vires infirmiores erant, quam ut impetui fluctuum resisteret, tempestate terra deiectus tribus et viginti diebus intermissis salvus atque incolumis ad litus domesticum appulit. Naviculam patentem fluctibus iactatam per multos dies vim et contumeliam tempestatis pertulisse apparet. Fieri non potest, quin deum senem perire passum non esse confiteamur. Nemo unquam naufragus tanto angore cruciatus sit; nam quemadmodum senex se ex tot tantisque periculis servatum iri sperare poterat? Num quisquam dubitet, quin deus ipse eum tutatus sit et ab interitu servaverit? Paulinus eum narrantem facit se vidisse in media tempestate Christum ipsum gubernaculum regentem oculisque percepisse naviculam ab angelis praeter saxa et scopulos gubernari. Episcopus hanc tam miram conservationem dicit se commemorare, ne homines quasi tempestatibus fluctibusque vitae naviculas suas iactantibus animis cadant, sed dei auxilio freti ita vivant, ut non frustra vixisse videantur.

51. Cum olim unus ex assentatoribus Dionysii prioris, nomine Damocles, commemoraret in sermone opes eius, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum, negaretque unquam beatiorum quemquam fuisse Dionysio, tyrannus: „Visne igitur, inquit, quoniam te haec vita delectat, ipse eandem degustare et fortunam experiri meam?“ Haec condicio Damocli dulcior videbatur, quam ut occasionem praetermitteret. Cum se cupere dixisset, collocari iussit Dionysius hominem in aureo lecto pulcherrimo textili stragulo strato magnificisque operibus picto. Damocles laetus lectum sterni videbat. Tum tyrannus servos complures abacos auro argentoque caelato ornare iussit. Pueri delecti eximia forma ad mensam consistere et nutum eius intuentes diligenter ministrare iussi sunt. Aderant unguenta, coronae; incendebantur odores, mensae exquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu Dionysius fulgentem gladium saeta equina e lacunari aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Tum nec pulchros ministratores aspiciebat nec plenum artis argentum nec manum porrigebat in mensam; denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. — Dionysius satis declaravisse videtur nihil esse ei beatum, cui semper aliqui terror impendeat.

52. Anno millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio Carolus, dux Burgundionum, qui postea socer imperatoris Maximiliani primi factus est, imperatorem Fridericum tertium Coloniae Treverorum convenit opesque suas ita ostentavit, ut animum induxisse videretur imperatoris oculis subicere, quanto ceteris clientibus splendore opibusque praestaret. Nemo unquam princeps Germanus tam magnifico apparatu usus esse traditur. Carolus dux aureo thorace indutus erat et paludamento, quod plus octoginta milibus florenorum stetisse dicitur. Ipsos ministros comites principesque putares, quod omnes auro et purpura insignes aut sericati conspiciebantur. Dux imperatorem cum omnibus ducibus electoribus ordinibusque ad cenam invitavit. Ut imperatorem pro dignitate salutaret, domum, in qua cena dabatur, ab omnibus partibus aureis argenteisque tapetis velari iussit neque quidquam praetermisit, quin eum revereretur, fieri non posse ratus, quin imperator se declararet Burgundionum regem. Sed imperator recusavit, ne volun-

tati ducis opulenti obsequeretur, eiusque arrogantiam tam moleste tulit, ut statim urbe cederet. Paucis annis post princeps superbus insolentiae poenas luit maximas; nam cum Helvetios aggrediretur, quod sperabat fore, ut hic populus pacis amantissimus legibus impositis annueret, — ne paulum quidem enim metuebat, ne ipse vinceretur — tribus pugnis acerrimis fusus atque fugatus, cum furore incensus plebem rusticam, ne extra fines egrederetur, deterrire vellet, fortissime dimicans cecidit.

53. Primo bello Samnitium precantibus Campanis Suessanis-que praesidia Romana in eorum oppidis posita sunt, quorum auxilio Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum, id quod postea Hannibal cum maxima sua pernicie experiebatur, Capuam militari disciplinae minime salubrem esse manifestum fuit; nam paene duces impedire non poterant, ne milites Romani contra ius gentium scelere Campanis Capuam adimerent. Milites enim non verebantur profiteri aequum esse Campanos, qui olim antiquis cultoribus Capuam ademissent, hoc oppido frugiferisque agris cedere Romanis domi aere alieno demersis, et ita opibus suis suoque iure confidebant, ut ne paulum quidem timerent, ne omnes rationes suae conturbarentur. Sed novus consul C. Marius Rutilus, cui Campania sorte provincia evenerat, de coniuratione doctus, quod Romanos crimine malorum morum servari volebat, enixe id studuit, ut periculum consilio discuteret atque compri-meret. Itaque cum omnia, sicut gesta erant, per tribunos compertum haberet, exercitum missionibus turbulentorum hominum purgare constituit et statim rem aggressus est. Alii ab exercitu remoti, alii in commeatus missi, alii per speciem militarium usum ablegati sunt. Fieri non potuit, quin milites sentirent, quid consul vellet. Indignatio ita accrevit, ut remoti ad Tarracinam concursarent et T. Quinctium, qui patriciae gentis erat, ducis munus implere cogerent. Statim se Romam duci voluerunt, quo tutius urbe capta Capuam adimere possent. Milites legionarii, quibus M. Valerius Corvus dictator praeerat, hominibus seditiosis occurrerunt; paulum afuit, quin milites Romani inter se manus consererent. Sed peropportune factum est, quod dictatori vi eloquentiae, gratia, concessionibus contigit, ut Romanos Romanis reconciliaret.

54. Q. Fabius Rullianus duro admodum initio usus est militiae. Nam cum L. Papirius Cursor, quem maxime strenuum severissimumque ducum Romanorum fuisse constat, bello Samnitium dictator dictus esset, accidit, ut Fabius Maximus magister equitum, quamquam ad pugnam descendere vetitus erat, gloriae cupiditate ductus cum Samnitibus dimicaret eaque re iram dictatoris moveret. Is Fabium comprehendendi et artissima custodia teneri iussit. Neque aliud est ullum huius in re militari male factum quam huius victoriae memoria invito dictatore a Samnitibus reportatae. Dictator initio expectatione contumacius se gessit. Non multum afuit, quin Fabius securi percuteretur; perisset, si ei auxilium senatus et populi defuisset. Peroportune factum est Romanis, quod pervicerunt, ne ille tam praecipuus imperator, quem apud milites plurimum valuisse auctoritate inter omnes constabat, supplicio afficeretur, et Papirius Romanis pergratum fecit, quod, quamquam suo iure poterat, non recusavit, quin Fabium e custodia emitteret. Fabius aequalis fere fuit Papirio. Itaque fieri non potuit, quin secum de principatu contenderent. Cum Fabius maximam prudentiam rei militaris haberet, in bello saepe summae imperii praefuisse eum minime est mirandum. Sed non perpetuo pari fortuna usus esse videtur. Quod tantis rebus praefuerat et rebus gestis unus omnium maxime florebat, populus Romanus mortuum suo sumptu extulit.

**Kondizional-, Konzessiv-, Kausal-, Temporal- und
Komparativsätze.**

55. Ubi primum Pippinus, qui imperio Merovingorum potitus erat, e vita decessit, tantus rex ei successit, quantum neque antea neque postea Franci unquam habuerant; nam quamdiu Carolus Magnus regnabat, nihil nisi amplitudinem gloriamque imperii observandam sibi esse putabat et ne tum quidem, cum imperator Romanus factus erat, eodem studio, quo antea consueverat, imperio consulere et salubria instituere desistebat, cum eum non fugeret, quibus vitiis Germanorum gentes laborarent. Unde factum est, ut illius imperio non solum bonae artes, sed etiam salus publica atque religio ipsa incrementum caperent. Cognomen ei inditum est Magno. Aut iniusti simus aut imperitissimi rerum, si dicere velimus imperatorem iniuste appellatum esse Magnum; nam si imperator Carolus magnus non fuisset,

sine dubio posteri eisdem laudibus, quibus aequales, eum efferre recusavissent. Licet imperatorem Carolum sine ulla dubitatione appellare Magnum. Si gloria eius vera est, nullius invidia imminuitur, sin falsa, error posterorum maxime mirus videtur. Sed posteri imperatorem magnum appellavissent, etiamsi aequalibus non fuisset admirationi. Nam cum alii nihil nisi res gestas imperatoris laudandas esse iudicent, alii ea laudare malunt, quae in pace effecit. Imperator non solum bonarum artium scientia omnibus aequalibus suis praestitit magnaue pro eruditione civium suscepit, sed etiam egregie repperit, quibus, quae volebat, consequi posset. Germani multis saeculis ante animos erexissent, si Carolo Magno plures principes successissent similes.

56. Marcus Aurelius in optimis imperatoribus Romanis numerandus est. Longum est omnes eius virtutes enumerare, et dies me deficiat, si omnia argumenta continentiae, officii, comitatis, modestiae afferre velim. In bello Marcus Aurelius easdem virtutes ingenii animique prae se tulit, quas in pace. Quamquam bella, quibus imperii tuendi causa et propter crebras incursiones exterarum gentium implicabatur, invitus gerebat, tamen quanto poterat consilio, constantia, fortitudine adnitebatur, ut incolumi republica illa finiret. Atrocius pertinaciusque bellum imperator non gessit eo, quod multae Germanorum gentes secundum Danubium et usque ad fines Italiae moverunt. Cum prioribus bellis Romanos pecunia non defecisset, quamvis fuerint diuturna, per illud bellum atrox aerarium ita exhaustum erat, ut pecunia non suppeteret bello ulterius gerendo. Sed cum imperatori populus carior esset, quam ut ei collationem pecuniae imperaret, ipsi sibi proinde atque ceteris civibus imperii ad rempublicam conservandam conferendum esse arbitratus omne instrumentum regiae, vasa aurea et argentea, egregias tabulas et signa, etiam vestem uxoris auro distinctam et copiam praestantissimarum margaritarum proscripsit, quo facilius sumptus expeditionis tolerari possent. Ita fecit, quod simili in causa dixit: „Principis nihil est suum, sed omnia, quae tenet, publici iuris sunt.“ Neque tamen imperator insidias hominum malorum effugit, atque etiam aliquando paene imperio pulsus est. Dum Aurelius contra hostes externos in castris est, unus ex clarissimis eius

ducibus, nomine Cassius, id egit, ut rerum potiretur. Postquam imperator de hac re certior factus est, incredibili clementia: „Si principatus, inquit, fato datus erit Cassio, nemo ei eripiet; sin mihi, Cassius sine dubio interibit.“ Paucis diebus postquam contra ducem seditiosum ad bellum profectus erat, caput Cassii a duobus ducibus obtruncati delatum est. Imperator aversis oculis caput mortui iusto honore humari iussit conquerens ademptam sibi esse clementiae ostendendae potestatem.

57. Cum quis legi fraudem fecit, statim ei, qui aut magistratibus custodes legum appositi sunt aut sua sponte sibi legibus stabiliendis consulendum esse putant, accusatores existunt et, tamquam si ipsi violati sint, hominem scelestum in ius vocare student. Longe aliter autem atque de ceteris delictis hodie multi homines de certamine singulari iudicant excusandum id esse arbitrati neque certamen singulare manifestum vestigium veteris immanitatis feritatisque legis contemptricis esse cogitantes. Nunquam gentes humanitate et ingenio florentissimae antiquitatis, Graeci et Romani, quos existimationem, fortitudinem, nobilitatem egregie factis partam permagni aestimavisse constat, indignum et turpe esse existimaverunt ad tutelam legum decurrere, et quamdiu Caroli Magni, Ottones Magni, alii leges exercebant, divites nobilesque eiusdem legis erant atque humiles pauperesque, neque quisquam audebat velle sibi concedi, quod facere ceteri cives vetabantur. Illa autem aetas ab omni cultu humanitatis aliena, qua auctoritas legum magistratuumque prope modum iacebat, vanum et infelicem errorem genuit homines nobili genere natos, si a sui similibus violati essent, non decere vindictam legum implorare, sed licere eis satisfactionem armis petere. Utinam maiores nostri legibus semper obtemperare voluissent! Nisi populi Europae artem digladiandi in summa et prope una laude posuissent, error, qui certamina singularia instituit, ortus non esset.

58. Cicero in libro quodam haec fere dicit: „Quamvis multa sint mala, tamen illa neminem nisi insipientem terrere ego quidem censeo. Homo sapiens non secus vivit ac viveret, si omnino malum non esset; nam fieri non potest, quin teneat nihil esse malum, quod sit a natura datum omnibus. Si mors

malum est, est sempiternum malum, si non est malum, laetemur, quod licet nobis e vita decedere, quoniam vita multis malis obnoxia est. Si miseram vitam vivimus, mors finis vitae miserae esse videtur; sed si mors misera est, finis esse nullus potest“. Deinde laudat idem scriptor quosdam viros, qui aequae civili bellicaeque virtute atque mortis contemptu gloriam consecuti sunt. Cum Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, ab ephoris condemnatus hilari atque laeto vultu esset dixissetque ei quidam inimicus: „Contemnisne leges Lycurgi?“ dum ad mortem ducitur: „Ego vero, inquit, illi maximam gratiam habeo, quod me tali poena multavit, qualem sine mutuatione et sine versura possum dissolvere.“ Pari animo atque ille Lacedaemonii Leonidae imperio in Thermopylis occiderunt; nam viri fortes ad mortem ire solent, tamquam si ad iocum et ludum eant. Quam fortitudinem Lacedaemonii probabant, quotiens occasio data erat. Idem ille Leonidas, cum depugnandum esse sensisset, militibus dixisse fertur: „Prandete animo forti, Lacedaemonii; hodie apud inferos fortasse cenabimus.“ Fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vigeant.

59. Reinardus, puer discendi cupidissimus, nulla re magis delectabatur quam libro bono utilique legendo. Nullam occasionem discendi praetermittebat et ab avunculo sene, quem magnum numerum librorum pueris aptorum possidere sciebat, quotiens eum convenerat, ut sibi commodaret, petebat. Cum ceteri pueri aequae atque homines negligentes officii, quorum nihil interest a suis laudari, e schola in publicum se proriperent, Reinardus, velut si vereretur, ne occasionem praetermitteret, sine mora domum revertit et statim in umbraculum se contulit, ut disceret aut legeret. Puer bonus in legendo non de aliis rebus cogitavit, sed causas contextusque locorum lectorum secum reputavit et paulatim tantos progressus fecit, ut omnibus condiscipulis scientia praestaret. Quis vestrum, pueri carrissimi, dicat se pari diligentia libros legere atque Reinardum? Si quis vestrum credat se ex libris magnam capturum esse utilitatem, etiamsi non diligenter legat, erret. Quoniam intellegere debetis, quod legitis, date operam, ut huic officio satisficiatis; iam magistri vos eius, quod legeritis, inscientissimos esse non querentur.

60. „Sic iam tecum loquar, inquit Cicero in oratione quadam Catilinae, ut non odio, quo debeo, permotus esse videar, sed misericordia, quae tibi nulla debetur. Cum tu paulo ante in senatum venisses, adventu tuo omnia subsellia vacuefacta sunt. Quod omnes consulares, simulatque assedisti, istam partem subselliorum nudam atque inanem reliquerunt, quo tandem animo hoc tibi ferendum esse putas? Servi me hercule mei si me isto pacto metuerent, quo te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam mihi esse putarem. Si te parentes tui timerent atque odissent tui nec eos ulla ratione placare posses, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quae communis est parens omnium nostrum, odit ac metuit et iam diu nihil te iudicat nisi de parricidio suo cogitare. Nonne tu hoc iudicium vereberis? Quoniam postulas, ut ad senatum referam, et, si hic ordo decreverit sibi placere te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis, quod sentio, aperiā et, dum vires meae satis erunt conservandae reipublicae, tanto cum studio salutis patriae consulam, quantum ex antiquissimis temporibus omnium magistratum consulumque proprium erat, cum similia scelera atque nunc iste machinatur, detexerant. Nonne intellegis, Catilina, quid senatores de te sentiant? Animadvertisne eorum silentium? Si hoc idem alicui adolescenti Romano dixissem, iam mihi consuli senatus optimo iure vim et manum intulisset, de te autem, Catilina, omnes senatores, cum quiescunt, probant. Quamquam quid loquor? Tu ullam fugam mediteris? Tu exilium cogites? Utinam tibi istam mentem di immortales dederint! Si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae mihi impendeat, video; vix feram sermones hominum, si id feceris, vix molem istius invidiae sustinebo, si in exilium iussu consulis ieris; sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum!“

61. Postquam Philotas securi percussus est, Alexander, cum non dubitaret, quin plures coniurationis conscii essent, Amyntam et Simmiam fratres introduci iussit. Tum Amyntas facta dicendi potestate: „Si nihil, inquit, interest regis, peto, ut, dum dico, vinculis liberer.“ Rex solvi utrumque sivit et desideranti Amyntae lanceam quoque armigeri dari iussit. Quam ut laeva compre-

hendit: „Nos, inquit, rex, nullius sermonis adversus maiestatem tuam habiti nobis conscii sumus. Dicerem iam pridem vicisse te invidiam, nisi periculum esset, ne alia maligne dicta crederes blanda oratione purgari. Etiam si militis defatigati aliqua vox asperior accepta esset, merueramus fortibus factis, ut malles eam tempori nostro imputare quam animo. Non imus infitias nos Philotae fuisse amicissimos, sed eius amicitiam expetivisse nos et magnos ex ea fructus percepisse confitemur. Fuit tempus, cum Philotas plurimum apud te valeret. Quidnam commisimus? Aequae atque tu hominem omnibus ceteris praetulimus. Hodie eidem clientes fideles sumus, qui fuimus eo die, cum familiariter cum Philota locuti sumus; nam quod ille uno die, postquam sine arbitris cum eo fuimus, supplicio affectus est, indicium conscientiae nostrae non est. Si pridie quid ex vetere vita et more mutavissemus, iure nos sceleris conscios fuisse suspicatus esses: sin autem illo die aequae nos gessimus atque omnibus diebus, consuetudo diluet crimen. Quod mater nos tibi inimicissimos esse scripsit, quamquam timeo, ne mihi irascaris, aperte loquar. Meministine, cum me ad perducendos ex Macedonia milites mitteres, dixisse te multos integros iuvenes in domo matris tuae abscondi? Praecepisti igitur mihi, ut detrectantes militiam perducerem ad te. Feci et paene perii, quod exsecutus sum imperium tuum; neque enim ulla alia matri tuae persequendi nos causa est, quam quod utilitatem tuam muliebri praeposuimus gratiae.“

62. Postquam classis Graecorum ab Artemisio profecta est, Athenienses a sociis petiverunt, ut ad Salaminem appellerent. Cum prioribus annis Athenienses suis opibus freti semper vitavissent, ne socios precibus ad suam perducerent voluntatem, cum a civitate tam potenti abesse arbitrarentur ab aliis civitatibus suam amicitiam secutis auxilium petere, nisi gratis pro facultatibus auxilia mittere paratae essent, tum, cum classis Persarum exercitusque terrester iis instabat eosque bello exercitados esse et in castris esse cogebat, non recusaverunt, quominus auxilium sociorum implorarent. Quoad Persae in Graecia erant, stultum fuit viribus sociorum carere, praesertim cum, quod speraverant, non evenisset; nam dum Athenienses contra Persas in castris sunt, Peloponnesii, qui cum omnibus copiis in Boeotiam venturos

se esse promiserant, fidem violabant et exercitum in Peloponnesum reducebant incolumem, id potissimum agentes, ut ipsi salvi essent. Aliquot dies Athenienses inter timorem ac spem fluctuaverant, quoad nuntiatum est Peloponnesios Isthmum operibus munire et in animo habere, nisi Peloponnesum defendere possent, domum redire. Cum Peloponnesii secus agerent atque promiserant, Athenienses temporibus sapienter usos a sociis petivisse, ut Salaminem convenirent, quis miretur?

Relativ- und Fragesätze.

63. Quid virtus sit, non solum ex rebus gestis Graecorum aut Romanorum cognosci potest, sed etiam nostris maioribus, id quod a nullo scriptore negatur, optimo iure laus virtutis tribuitur. Cum quibuscunque populis Germani veteres manus conseruerunt, nunquam quaesiverunt, quantae copiae sibi obstarent, nunquam reputaverunt, utrum opportunissimum tempus dimicandi arripuissent necne, sed neglegentes mortis periculique, qualescunque res fuerunt, semper fortiter hostem petiverunt. Quae cum ita sint, mirum non est, si magnus numerus virorum fortium enumeratur, qui praeter ceteros fortes fuisse feruntur fortissimi. Nonne est iucundum auditu principes Germanorum veterum his tam praestantibus viris amicissimos fuisse eosque ad se arcessivisse, quorum consilio auxilioque in gravibus rebus uterentur? Germani veteribus rebus gestis maiorum nostrorum gloriamur atque nos ab omnibus populis bene audivisse laetamur. Num quisquam dicere potest sua nihil interesse, quid homines de maioribus suis iudicent. Stulti sint pauci, qui credant nihil interesse, utrum a fortibus integrisque an ab inhonestis corruptisque maioribus orti simus. Meminerimus Taciti, illius tam praestantis scriptoris Romani, quem quantimorum integritatem Germanorum veterum aestimavisse scimus! Clarissimum illum imperatorem Guilelmum primum Germanos suos adhortatum esse, ut morum integritatem fortitudinemque, in quibus salutem patriae positam esse arbitrabatur, servarent, ne obliviscamur!

64. Darius rex Persarum, quem anno quadringentesimo nonagesimo tertio ante Christum natum primum contra Graecos profectum esse constat, moleste tulit, quod Graeci popularibus

Asiam incolentibus contra Persas auxilio venerant, et legatos ad eos misit, qui aquam terramque poscerent. Quid Graeci facerent? Num sperare potuerunt se non frustra repugnatos esse? Dubium non erat, quin Persae, quorum opes Cyro et Cambyse regnantibus mirum quantum auctas esse non ignorabant, infirmas et inter se discordes Graeciae civitates nullo negotio oppressuri essent. Sive ignavia atque timore poenae ductae morem gesserunt, sive custodia sui conservandi prohibita sunt insolentiam Persarum, ut decebat, aspernari, omnes civitates postulationi concesserunt praeter Athenienses et Lacedaemonios, qui legatos regis contra ius gentium interfecisse traduntur. Athenienses dicunt legatos vivos defodisse, Lacedaemonios in puteum deiecisse vociferantes: „Promite, quod vobis opus est.“ Non facile est diiudicatu, utra civitas maius scelus admiserit. Lacedaemonios priores facinus commisisse paenituit: nam illic sacerdotes populo civitatem deis iratis graves poenas daturam esse edixerant, nisi numen expiassent. Num est mirum, si Lacedaemonii iras coelestes placare et scelus expiare maturaverunt? Duo adulescentes, nomine Sperthias et Bulis, Susa in Persidem se contulerunt, ut suis capitibus scelus civium luerent. Quo cum advenissent, ad regem accesserunt et haec fere verba fecerunt: „Lacedaemonii nos tamquam victimas mittunt, quorum morte scelus luatur. Quodcunque in nos decreveris, patiemur.“ Darius hac tanta pietate commotus: „Ego, inquit, aequae ac Lacedaemonii ius gentium rumpam? Quodcunque ab illis commissum est, Lacedaemoniorum similis esse nolo caedem faciens. Intacti inviolatique domum revertimini!“ Sed paulo post copias magnas trans mare misit, quae Graecia expugnata scelus commissum ulciscerentur.

65. Simius, qui in conventu bestiarum tam commode saltabat, ut omnes eius agilitatem speciemque admirarentur, unanimi fere sententia rex consalutatus est. Vulpes autem simii prosperitati invidit et aegre tulit, quod simius, id quod antea nunquam acciderat, rex factus erat, eo magis, quod ille non consilio ac prudentia, quae praestantissimae regis virtutes esse debent, sed saltatione, quae ars maximae vilitatis est, ceteras bestias moverat, ut se regem crearent. „Num bestiae, inquit, omnes tam imbecillae sumus, ut simii stulti imperium sustineamus? Quid

interest, utrum ille tam stupidus simius, qui nos exsultationibus et ore distorto circumvenit, nobis imperet an turtur cicur? Quid stultitia esset, istae ostenderunt, quae simium creaverunt. Sed utut est, tu, simie elate, qui nunc nos despicias atque contemnis, calliditatem vulpis nosces, sive hodiernus dies potestatem dabit sive crastinus.“ Tum venerabunda ad regem accedens: „Quoniam, inquit, regnum tibi obtigit, non licet te celare, quod tua, ut opinor, plurimum interest. Ego potissimum sim, quae tibi dicam, quid tibi faciendum sit, quid omittendum.“ Cum simius, quid vellet, quaesivisset, vulpes: „Indicatum mihi est a patre multis annis ante regem quendam nostrum in solitudine thesaurum defodisse.“ „Eamus igitur, inquit simius, ut eum effodiamus, ubicunque est.“ „Sed effossio thesauri, inquit vulpes, non caret periculo.“ „Nihil est periculi, inquit simius. Novistine locum? Suspenso animo exspecto, quid futurum sit.“ Statim bestiae in viam se dederunt et aliquantum temporis per silvam vagatae sunt, dum pervenerunt, ubi venatores sub fruticibus ad bestias venandas laqueos posuisse vulpes non ignorabat. „Hic, inquit, thesaurus est.“ Simius cum incautius accurrisset, statim captus est et a vulpe petiit, ut sibi auxilio veniret. Ea autem discedens: „Memento, inquit, mei, quae tecum thesaurum effossum ii! Tune potestate regia dignus es annon? Num nunc quoque saltationem mente pluris esse credis? Quaere ex venatoribus, quos illic venientes video, num te regem existiment!“

66. Antiochus rex Syriae, qui impubes adhuc regnum occupaverat, studiosissimus fuit venationis et huic delectationi adeo se dedidit, ut saepe complures dies tecto non usus per silvas vagaretur. Famulos secum habere solebat, quorum auxilio uteretur. Olim ferae persequendae studio incensus ab amicis servisque aberravit et in media silva in casam hominum pauperum, a quibus benigne se exceptum iri sperabat, intravit; nam montanis, quos non solum mores veteres, sed etiam virtutes pulchras veritatis atque hospitii conservare audiverat, valde favebat et libentissime cum senibus, quos optimos doctores sapientiae se habere sibi persuaserat, colloquebatur. Cum hospitibus cenatus sermonem de rege iniecit, ut cognosceret, quae esset eorum de se opinio. Tum illi: „Diligimus regem, cui salutem populi cordi esse scimus, et virum bonum summaque laude dignum iudicamus;

sed quod amicis utitur malis et plus aequo venatum iens saepe gravissimas res non curat aut stulta consilia capit, dolendum est. Num est mirum, si imperio regis semper venationi indulgentis respublica detrimentum capit?“ Tacuit tum quidem Antiochus, quod hominibus, quos iustos iudices esse sibi conscius erat, irasci non poterat. Sed cum orto sole satellites regii ad casam venissent et purpuream vestem cum diademate attulissent, converso sermone ad illa insignia regia: „Ex quo die, inquit, haec sumpsi, heri primum veros de me sermones audivi.“

67. Quidnam causae est, scribit Cicero in libro, qui Tusculanae disputationes inscribitur, cur, cum constemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendique ars inventa sit, animi autem medicina non desideretur? Num putas nos, quod corporis dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentire? Qui pecuniae cupiditate aut voluptatum libidine feruntur, quorum animi ita perturbantur, ut non multum absint ab insania, iis nullane est adhibenda curatio? Num animi aegrotationes minus nocent quam corporis? Num corporis morbi soli curari possunt? Nonne multo perniciosiores pluresque sunt morbi animi quam corporis? Quaero, nonne sit medicina animi, qua homines prudentes uti possint? Est profecto animi medicina, quam ii, qui adhibuerunt, expectatione celerius morbis animi mederi affirmant, philosophia, quam doctissimo cuique prodesse aequum est. Num quid plus valere possit ad dolorem ponendum philosophia? Si amicus quidam tuus aliqua aegritudine movetur, quid est tuum officium? Nonne eum consolari coneris? In consolationibus autem prima sit medicina docere aut nullum malum esse aut admodum parvum, altera summam esse stultitiam confici maerore, cum intellegas nihil posse profici. Quis neget magnum et difficile opus esse demonstrare animi morborum salubriorem medicinam non esse philosophia? Quid autem praeclarum facile est? Alia medicina idem efficiat atque philosophia necne, quaestio est. Morbos animi curaturam se esse philosophia profitetur: num licet dubitare, quin ea certa ac propria sanatio animi futura sit?

68. Marius, cui Cimbris Teutonisque devictis a populo Romano triumphum decretum esse memoriae proditum est, Sullam adversarium infestissimum habuit. Quamquam uterque

multis periculis affuit et belli Iugurthini laudes Mario communes fere fuerunt cum Sulla, tamen liberatae Romae e manibus vulgi propria laus est Sullae. Sed quis possit diiudicare, num hoc tam turbido tempore reipublicae Romanae commode acciderit, quod Sulla non dubitavit, simulac hostem conspexit, decertare. Num Sulla in eum, a quo ei iniuria erat illata, animo placari potuit? Quis ei crimini dare possit, quod cum adversario, quem, ut ab exercitu removeretur, effecisse sciebat, communiter cum eis, qui Romae idem sentiebant, acie dimicavit? Sulla raptim Nolam in Campaniam se contulit, quo legiones contraxerat, non ut sequeretur otium, sed ut patriam recuperare niteretur. Utrum recte egerit necne, quaestio est, et qui eius res gestas describere conabitur, dubitabit, quemadmodum eius virtutes exponat; nam bello civili Romanorum potentiam percussam esse apparet. Quantae calamitati soleat esse discordia intestina, cum multis aliis exemplis probatur tum illo bello civili. Cum tempus esset visum rei gerendae, Sulla diem delegit ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam et magna cum caede urbem expugnavit. Hoc modo adiuvantibus eis, qui optimatum rebus studebant, urbe potitus Sulla amicis suis summas potestates dedit, alterius autem factionis principes alii interfecti, alii in exilium eiectioni sunt.

Oratio obliqua.

69. Catilina ubi eos, qui cum eo faciebant, convenisse vidit, in rem fore credens universos appellare et cohortari, in abditam partem aedium secessit et omnibus arbitris amotis hanc fere orationem habuit: Nisi sibi illorum virtus fidesque spectata videretur, nequiquam opportunam rem casuram esse, frustra dominationem in suis manibus futuram. Sed quod illos multis et magnis tempestatibus cognovisset fortes fidosque sibi, ausum se esse maximum atque pulcherrimum facinus incipere, praesertim cum illis eadem quae sibi bona malaque esse intellexisset; nam idem velle atque idem nolle, eam demum firmam amicitiam esse. Quae mente agitavisset, illos omnes iam antea audivisse. Ceterum sibi in dies magis animum accendi, cum consideraret, quae sua vitae condicio futura esset, nisi ipsi se vindicavissent in libertatem. Rempublicam in paucorum potentium ius atque

dicionem concessisse, apud quos omnis gratia, potentia, honos, divitiae essent; sibi autem amicisque suis illos nihil reliquisse nisi pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quo usque tandem haec paterentur? Nonne emori per virtutem praestare quam vitam miseram atque inhonestam per dedecus amittere? Victoriam in manu sua esse; tantummodo incepto opus esse, cetera rem expedituram. Etenim quem mortalium, cui virile ingenium esset, tolerare posse illos divitiis abundare, sibi rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas aut amplius domos continuare, sibi larem familiarem nullum usquam esse. Quid sibi reliqui esse praeter miseram animam? Expergiscerentur igitur. Illam, quam diu optarent, libertatem adesse; praeterea fortunam victoribus divitias, gloriam, decus posuisse praemia. Se imperatore vel milite uterentur; neque animum suum neque corpus ab iis esse afuturum.

70. Cum Alexander milites iter continuaturum se esse docuisset et oratione, ut longius procederent, adhortatus esset, illi primo conticuerunt et metu attoniti oculos in terra defixerunt; tum autem unus ex iis, nomine Coenus, propius tribunal accedere ausus est et galeam detrahens capiti haec fere verba fecit: Deos prohiberent a se impiam mentem, et profecto prohibere. Eundem animum esse militibus, qui fuisset semper; ituros eos esse, quo duxisset, pugnatuos, periclitatuos. Rex si perseveraret, inermes quoque et nudos se secuturos; sin autem voces militum audire vellet non fictas, sed necessitate ultima expressas, propitias aures praeberet constantissime imperium atque auspiciū eius secutis et, quocunque pergeret, secuturis. Regem magnitudine rerum gestarum non hostes modo, sed etiam milites vicisse; emensis maria terrasque sibi omnia melius nota esse quam incolis. Consistere se paene in ultimo mundi fine. Regis virtutem semper in incremento futuram esse, suam vim in fine iam esse. Intueretur corpora exsanguia, tot vulneribus perfossa, tot cicatricibus putrida. Iam tela hebetia esse, iam arma deficere. Vestem Persicam se induisse, quod domestica subvehi non posset. Quotocuique lorica esse? Quem equum habere? Iuberet quaeri, quid cuique superesset ex praeda. Num hunc tam pulchrum exercitum nudum beluis vellet obicere? Si in Indiam penetrare vellet, regionem a meridie

minus vastam esse. Cur circuitu peteret gloriam, quae ad manum ei posita esset? Illic quoque occurrere ei Oceanum. Ut Coenus orationis finem fecit, rex e tribunali desiluit et regiam claudi iussit. Biduum irae datum est, tertio die processit et revertit.

71. Cum Philippus Aetolis bellum illaturus esset, Demetrius rex Illyriorum nuper a Paulo consule Romano victus supplicibus precibus eum aggreditur questus iniuriam Romanorum, qui non contenti Italiae finibus totius orbis terrarum imperium amplexi cum omnibus regibus bellum gerant. Sic illos Siciliae, Sardiniae, Hispaniae, totius denique Africae imperium affectantes bellum cum Poenis et Hannibale suscepisse; sibi quoque non aliam ob causam, quam quod Italiae finitimus visus sit, bellum illatum esse, quasi nefas sit aliquem iuxta fines imperii eorum regem esse. Sed et ipsi cavendum esse exemplum, cum, quanto promptius nobiliusque regnum suum sit, tanto acriores hostes Romanos habiturus sit. Praeterea cedere se Philippo regno, quod Romani occupaverint, profitetur. Hac oratione Philippum impulit, ut omissis Aetolis bellum Romanis inferret. Nunquam Graeciae quietem in maiore periculo fuisse affirmat; nam consurgentibus ab occidente novis Poenorum et Romanorum imperiis videre se in Italia nubem trucis atque cruenti belli consurgentem, videre ab occasu tonantem et fulminantem procellam magno cruoris imbre omnia foedaturam. Crebro Graeciam ingentes motus passam esse modo Persarum, modo Gallorum, sed omnia illa levia existimanda esse. Cernere se, quam cruenta et sauguinaria bella uterque populus gerat, quam rabiem solo interitu alterius partis finiri posse non sine ruina finitimorum. Minus quidem Macedoniae feros animos victorum timendos esse quam Graeciae, quod remotior et ad vindictam robustior sit; scire tamen se eos, qui tantis viribus concurrant, non contentos hoc fine victoriae fore, metuendumque sibi quoque certamen eorum, qui superiores exstiterint.

72. Cum Caesar et Ariovistus in colloquium congressi essent, prior Caesar initio orationis sua senatusque Romani in Ariovistum beneficia commemoravit et dixit consuevisse populum Romanum amicos atque socios tueri. Ariovistus ne bellum inferret Haeduis, obsides redderet, si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne Germanos amplius Rhenum trans-

ire pateretur. Ad haec postulata Caesaris Ariovistus respondit se non sua sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis Rhenum transisse. Sedes sibi in Gallia a Gallis ipsis concessas, obsides ipsorum voluntate datos esse. Non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse; eas omnes copias a se uno proelio pulsas ac superatas esse. Si iterum experiri vellent, se iterum paratum esse decertare; si pace uti vellent, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependissent. Si per populum Romanum stipendium remitteretur, libenter se amicitiam populi Romani recusaturum esse. Quod multitudinem Germanorum trans Rhenum in Galliam traduceret, id se sui muniendi, non Galliae impugnandae causa facere. Se prius in Galliam venisse quam populum Romanum. Quid Caesar sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Hanc Galliam suam provinciam esse sicut illam Romanam. Ut ipsi concedi non oporteret, si in Romanos fines impetum faceret, sic Romanos esse iniquos, quod in suo iure se interpellarent. Nisi Caesar exercitum deduceret ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed hoste habiturum; sin autem discessisset et liberam possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum esse et, quaecunque bella geri vellet, sine ullo Caesaris labore et periculo confecturum.

73. Olim Acarnanes auxilium Romanorum adversus Aetolos imploraverunt et a senatu Romano obtinuerunt, ut legati mitterentur, qui Aetolis denuntiarent, ut praesidia ab urbibus Acarnaniae deducerent et eos liberos esse paterentur, qui soli quondam adversus Troianos, auctores generis sui, auxilia Graecis non misissent. Sed Aetoli legationem Romanorum superbe audiverunt, et Poenos illis et Gallos, a quibus tot pugnis victi essent, exprobrantes dixerunt: Meminissent, qui quibus minarentur. Adversus Gallos eos urbem suam tueri non potuisse captamque non ferro defendisse, sed auro redemisse. Quam gentem se aliquanto maiore manu Graeciam ingressam externis viribus non adiutos universam delevisse. Italiam contra universam fere a Gallis occupatam esse. Romanis igitur prius Gallos ex Italia pellen- dos esse quam Aetolis minarentur, priusque sua defendenda quam aliena appetenda. Quosnam homines esse Romanos? Nempe pastores, qui solum latrocinio iustis dominis ademp-

tum possiderent, qui uxores vi publica rapuissent, urbem parricidio condidissent murorumque fundamenta fraterno sanguine aspersissent. Aetolos autem semper principes Graeciae fuisse solosque, qui Macedones semper contempsissent, Philippum regem non timuissent, Alexandri Magni edicta sprevisent. Monere igitur se Romanos. Contenti essent fortuna praesenti nec provocarent arma, quibus et Gallos victos et Macedones contemptos esse viderent.

74. L. Vibullius Rufus, legatus Pompeii, bis in potestatem Caesaris pervenit atque ab eo dimissus est. Quem cum Caesar pro suis beneficiis maxime idoneum iudicaret, cum mandatis ad Pompeium misit, praesertim cum illum apud Pompeium auctoritatem habere comperisset. Summa autem mandatorum haec fuit: Debere utrumque, et Caesarem et Pompeium, pertinaciae finem facere neque amplius fortunam periclitari. Satis esse magna utrimque incommoda accepta, quae pro disciplina et praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. Illum Italia expulsum esse amissa Sicilia et Sardinia duabusque Hispaniis; se morte Curionis et illo tanto detrimento Africani exercitus dolere. Proinde sibi ac reipublicae parcerent. Quantum in bello fortuna posset, iam ipsos incommodis suis satis esse documento. Hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret et pares ambo viderentur. Si vero alteri paulum modo tribuisset fortuna, eum, qui superior videretur, condicionibus pacis usurum non esse neque fore aequa parte contentum, qui se omnia habiturum esse confideret. Condiciones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Romae ab senatu et a populo peti debere; interea reipublicae et ipsis placere oportere, si uterque in contione statim iuravisset, se triduo proximo exercitum dimissurum esse. Si arma deposuissent et auxilia, quibus nunc confiderent, dimisissent, necessario utrumque iudicio senatus et populi contentum fore. Haec quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas terrestres urbiumque copias se esse dimissurum.

75. Hiempsale fratre interfecto Adherbal a Iugurtha victus Romam se contulit et a senatu Romano auxilium petiit. Micipsam patrem morientem procurationem Numidia sibi dedidisse. Tum a Iugurtha, homine omnium, quos terra sustineret, scelerratissimo, se expulsum esse. Quid sibi reliqui esse quam ad

populum Romanum confugere? Populum Romanum quondam maioribus suis fines dedisse, ex quibus tum eiectus esset; eius beneficia sibi erepta esse, Romanos sibi in sua iniuria despectos videri. Nunquam familiam suam quietam fore? Dum Carthaginienses incolumes fuissent, iure se omnia saeva passos esse; nam tum hostes a latere fuisse, Romanos amicos procul afuisse. Quid aliud exspectarent? Illa peste ex Africa eiecta tranquillos se et laetos pacem agitavisse, cum nullus iam hostis sibi fuisset. Ecce autem ex improvviso Iugurtham fratre suo interfecto primo regno potitum esse, tum ipsum patria domoque extorrem effecisse. Itaque ne concederet senatus, ut existimatio populi Romani imminueretur. Alterum fratrem suum necatum esse, alterius ipsum se manus impias vix effugisse. Quid ageret aut quo potissimum accederet? Masinissam filiis nepotibusque suasisse, ne quem colerent nisi populum Romanum neve cum ullo foedera facerent, iam Numidis magna praesidia in amicitia Romanorum fore. Sperare se senatum, quem amicis semper auxilio venisse sciret, sociorum iniurias ulturum esse. Per liberos, coniuges, parentes, per maiestatem populi Romani orare et obsecrare se senatores, ut sibi misero subvenirent, iniuriae obviam irent, ne paterentur Numidiae regnum, quod Romanorum esset, per scelus et sanguinem familiae suae tabescere.

76. Dum Caesar paucos dies ad Vesontionem rei frumentariae commeatusque causa moratur, ex percontatione militum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant, tantus timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque pertubaverit. Nonnulli praefecti Caesari nuntiaverunt milites propter timorem non fore dicto audientes neque signa laturos, cum castra moveri iussisset. Caesar cum hoc audivisset, convocato consilio centuriones vehementer incusavit: Ariovistum se consule cupidissime populi Romani amicitiam appetivisse; cur hunc tam temere ab officio discessurum esse iudicarent? Sibi quidem persuasum esse illum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? Cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent? Factum esse Germanorum periculum patrum

memoria, nuper in Italia servili tumultu, ex quo iudicari posse, quantum haberet in se boni constantia. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quaerent, reperire posse Gallos diuturnitate belli defatigatos ab Ariovisto subito adorto non tam virtute quam ratione et consilio victos esse. Ariovistum ne ipsum quidem tali arte Romanos exercitus capturum se esse sperare. Quod dicerent milites non fore dicto audientes neque signa laturos, nihil se ea re commoveri; scire enim se exercitum magnae virtutis duci belli perito semper dicto audientem esse. Suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Meminissent veteris belli gloriae, ne saluti suae desperarent. Se proxima nocte de quarta vigilia castra moturum esse, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque officium an timor valeret.

77. Postquam Mithridates cum Tigrane, rege Armeniae, foedus pepigit, milites ad contionem convocat et variis exhortationibus ad bellum Romanum incitat. Optandum sibi fuisse ait, ut de eo liceret consulere, bellumne sit cum Romanis an pax habenda; quin vero sit resistendum impugnantibus, ne eos quidem dubitare, qui spe victoriae careant. Adversus latrones, si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere. Ceterum quia non id agatur, utrum liceat quiescere necne, consulendum esse, qua ratione ac spe incepta bella sustineant. Esse sibi victoriae fiduciam, si sit illis animus; nam Romanos vinci posse Hannibalem ostendisse sedecim annos in Italia commoratum, et quin ipsam caperet urbem, non Romanorum illi vires obstitisse, sed domesticae aemulationis atque invidiae studium. Nonne a multis civitatibus Italiae deletos esse Romanorum exercitus ferro, a quibusdam novo contumeliae more sub iugum missos? Ac ne veteribus immoretur exemplis, hoc ipso tempore universam Italiam bello Marsico consurrexisse et ipsa Roma periculosum bellum civile exarsisse. Utendum igitur occasione et rapienda incrementa virium. Non enim quaeri, num capienda sint arma, sed utrum sua opportunitate an Romanorum. Nonne illis a se obsequium praebitum esse, quamquam sibi pupillo Phrygiam maiorem ademerint? Nonne complures alias terras a se dimissas? Nicomedem praecepto illorum sibi bellum intulisse; quod ultum ierit se, ipsos sibi obviam venisse, et nunc

eam illis causam fore secum bellandi, quod non impune se Nicomedi lacerandum praeberit. Avidam se exspectare Asiam; nam rapacitatem proconsulum, sectionem publicanorum, calumnias litium omnibus incolis Asiae implacabile odium Romanorum incussisse. Sequantur se modo fortiter et colligant, quid se duce possit efficere tantus exercitus.

78. Hannibal ubi milites Alpes timere sensit, contione convocata varie castigando adhortandoque animos versat. Mirari se, quinam repens terror pectora semper impavida invaserit. Per tot annos vincentes eos stipendia facere neque ante Hispania excessisse quam omnes gentes et terrae, quas duo diversa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. Deinde indignatos, quod populus Romanus postularet, ut ei, qui Saguntum obsedissent, sibi dederentur, Iberum traiecisse ad delendam nomen Romanum liberandumque orbem terrarum. Tum nemini visum id longum; nunc, postquam multo maiorem partem itineris emensam, Pyrenaeum saltum superatum, Rhodanum flumen tot milibus Gallorum prohibentibus traiectum cernant Alpesque in conspectu habeant, quarum alterum latus Italiae sit, in portis hostium fatigatos eos subsistere. Quid Alpes aliud iudicarent quam montium altitudines? Fingerent eas altiores Pyrenaei iugis; nullas profecto terras caelum contingere neque inexsuperabiles esse generi humano. Alpes quidem habitari, coli alereque animantes. Pervias paucis esse, pervias exercitibus. Eos ipsos, quos cernant, legatos non pinnis sublime elatos Alpes transgressos esse. Ne maiores quidem eorum indigenas, sed advenas fuisse et saepe ingentibus agminibus cum liberis atque coniugibus has ipsas Alpes transmisisse. Num putarent id illis facilius fuisse quam ipsis? Quid militi armato nihil secum praeter instrumenta belli portanti invium aut inexsuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Num Romam, caput orbis terrarum, petentibus quidquam asperum atque arduum videri? Cepisse quondam Gallos ea, quae Poenus adiri non posse credat. Proinde aut cederent animo atque virtute genti Gallorum per eos dies totiens a se victae aut campum Tiberi flumini ac moenibus Romanis interiacentem finem itineris futurum esse sperarent.

79. Cum Curio, unus ex Caesaris legatis, cum legionibus suis in Africam venisset, Sex. Quintilius Varus, legatus Pompeii, quem ad Corfinium captum et dimissum esse Caesar tradit, aciem Curionis circumiit et milites obsecrare coepit, ne primi sacramenti, quod apud Domitium atque apud se quaestorem dixissent, memoriam deponerent neve contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna eademque perpessi; ne pro iis pugnarent, a quibus perfugae appellarentur. Hac oratione habita neutram in partem ab exercitu Curionis significatio fit atque ita suas uterque copias reducit. Sed cum paulo post in castris magnus omnium timor incessisset, Curio contionem militum advocat et commemorat, quo sit eorum studio usus ad Corfinium Caesar, ut magnam partem Italiae beneficio eorum suam fecerit. Caesar se, quem sibi amicissimum habuerit, provinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus urbem atque Italiam tueri non possit, eorum fidei commisisse. Adesse, qui eos hortentur, ut a Caesare desciscant. Quid enim illis optatius sit quam uno tempore et se circumvenire et eos nefario scelere obstringere? Nonne in Hispania res gestas Caesaris audiverint? Duos pulsos exercitus, duos superatos duces, duas receptas provincias. Num Caesarem secuti incerta victoria diiudicata iam belli fortuna victum sequi velint, cum officii praemia percipere debeant? De suis in eos meritis praedicaturum se non esse, sed diligentiam suam fortunamque non praeteriturum. Num paeniteat eos, quod salvum atque incolumem exercitum in Africam traduxerit? Se quidem se Caesaris militem dici voluisse, eos se imperatoris nomine appellavisse. Quod si eos paeniteat, beneficium se iis remittere; sibi suum restituant nomen, ne ad contumeliam honorem dedisse videantur.

80. Aliquando Deiotarus, tetrarches totius fere Gallograeciae, amicus Romanorum, supplex ad Caesarem venit oratum, ut sibi ignosceret, quod cum exercitibus suis in castris Cn. Pompeii fuisset; neque enim se debuisse iudicem esse controversiarum populi Romani, sed parere imperiis praesentibus. Caesar respondit hominem tantae prudentiae ac diligentiae scire potuisse, quis urbem Italiamque teneret; tamen se concedere id factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiae, precibusque eorum, qui frequentes concurrissent hospites atque

amici Deiotari ad deprecandum. De controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse. Cum Caesar Pontum venisset copiasque in unum locum coegisset, legati a Pharnace missi eum adeunt atque deprecantur, ne eius adventus hostilis esset; facturum enim omnia Pharnacem, quae imperata essent. Maxime commemorant nulla Pharnacem auxilia contra Caesarem Pompeio dare voluisse, cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset. Caesar respondit se fore aequissimum Pharnaci, si, quae polliceretur, repraesentavisset, monuit autem legatos, ut solebat, mitibus verbis, ne aut Deiotarum sibi obicerent aut eo gloriarentur tamquam beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent. Quid crederent? Neque se libentius facere quidquam quam supplicibus ignoscere neque provinciarum publicas iniurias condonare iis posse, qui fuissent in se officiosi. Id ipsum, quod commemoravissent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset, ne vinceretur, quam sibi, cui dii immortales victoriam tribuissent. Itaque se magnas et graves iniurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, concedere Pharnaci. Sed Pharnaces confestim Ponto decederet, familias publicanorum remitteret, cetera, quae penes eum essent, sociis civibusque Romanis restitueret. Si id fecisset, sibi munera ac dona, quae imperatores rebus bene gestis ab amicis accipere consuevissent, mitteret. Miserat enim Pharnaces coronam auream.

Gemischte Aufgaben.

81. Caesar cum illa pugna memorabili inter Vesontionem atque Rhenum pugnata Ariovistum vicisset et trans amnem repulisset, omnes gentes Galliae subegit; nam non dubitabat, quin illis subactis non facile quisquam princeps Galliae effecturus esset, ut gentes a se discordes huius terrae frugiferae ad patriam liberandam foedere facto coniunctis viribus iugum Romanum excuterent. Caesar primus cum non ita magnis copiis bis in Germaniam et Britanniam traicere et, quae illic erant, gentibus, quod bellum moliebantur, potentiam populi Romani ostendere ausus est. Ex eo, quod Rhenum et mare transvectus Britannos et Germanos in suis terris aggressus est, nonnemo efficere potuit Caesarem id agere, ut opes suas etiam in illis regionibus exerceret, neque sibi temperare, quin in Gallia re bene gesta etiam maiorem

laudem belli appeteret. Sed Caesar cavit, ne necessario longius procederet, praesertim cum has expeditiones populo Romano non multum profuturas esse sibi persuasisset. Et fuerunt haec bella levia. Quid Romani in Germania et Britannia consequi potuerunt? Huc accessit, quod Caesar timebat, ne Galli paulo ante pacati se absente rebellarent, id quod aliquot annis post accidit. Anno enim quinquagesimo secundo ante Chr. n. Vercingetorix, princeps Arvernorum, omnes gentes inter Sequanam, Ligerim, Garumnam incolentes, ut a Romanis deficerent, commovit. Paene ei contigit, ut iugum Romanum excuteret. Sed Caesar de hac tam periculosa seditione certior factus statim advolavit neque quidquam praetermisit, quin periculum averteret. Cum in eo esset, ut Galli foederati Romanos ex Gallia depellerent, Caesar prudentia atque belli peritia usus victoriam certissimam reportavit. Alesia capta Vercingetorix in fidem Caesaris se permisit et, quae defecerant, gentes pacem petiverunt.

82. Octavianus et Antonius triumviri rerum potiti sine mora contra Brutum et Cassium interfectores Caesaris ad bellum proficisci decreverunt. Qui cum audivissent illos adventare, Sardibus convenerunt de bello gerendo consultum. Illis diebus Brutus saepius umbris exagitatus esse dicitur. Aliquando multa de nocte in tentorio sedens de incerto belli imminentis exitu cogitavit. Famuli cubitum ierant, lucernae paene exustae erant, nihil audiebatur nisi venti strepitus. Tum subito Brutus de sella exsiluit; nam foribus apertis horrida species ad eum accedebat. Non multum afuit, quin Brutus gladio stricto speciem peteret; sed animum collegit et magna voce: „Deusne es, inquit, an homo? Quo consilio ad me venisti? „Sum conscientia tua, inquit species; ad Philippos nos reperiemus.“ Impavidus Brutus: „Esto, inquit, illic te reperiam.“ Tum species abiit. Paulo post Brutus et Cassius Sardibus profecti et Hellespontum transgressi ad Philippos castra communiverunt; nam illic stabat manus parva copiarum hostium, quam nullo negotio deleturos aut certe depulsuros se esse sperabant. Sed cum interea illis inopinantibus Octavianus et Antonius cum omnibus copiis advenissent, interfectores Caesaris victi eorumque legiones disiectae sunt. Cassius fortissime pugnans cecidit; Brutus autem inter pugnandum paene castra Octaviani expugnavit et ducem ipsum cepit.

A militibus suis coactus viginti diebus, postquam victus erat, iterum fortunam belli periclitatus est. Paucis horis ante secundam pugnam Bruto nocte illa atrox species perinde atque ad Sardes in conspectum venisse dicitur. Iterum fusus, cum ei non contigisset, ut viam ferro faceret, Brutus in gladium incubuit.

83. Cicero S. D. Cn. Plancio suo. Binas a te accepi litteras Corcyra datas, quarum alteris mihi gratulabaris, quod audivisses me meam pristinam dignitatem obtinere, alteris dicebas te velle, quae egissem, bene et feliciter evenire. Ego quidem obtineo dignitatem meam, si dignitas est bene de republica sentire et bonis viris probari. In hoc tempore praeclare id agitur, ut ea, quae partim iam adsunt, partim impendent, moderate feramus, quod est difficile in eiusmodi bello, cuius exitus ex altera parte caedem ostentat, ex altera servitatem. Quo in periculo nonnihil me consolatur, cum recordor haec me tum vidisse, cum non solum adversas, sed etiam secundas res pertimescebam videbamque, quanto periculo de iure publico disceptaretur armis. Intellexi, quam crudelis futura esset victoria, si ii vicissent, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram, sin autem victi essent, quantus interitus futurus esset civium amplissimorum et optimorum. Sed de meis rebus satis; de tuis velim, ut eo sis animo, quo debes esse, id est, ut nihil tibi timendum esse putes. Qualiscunque status reipublicae est, te omnium periculorum video expertem fore; nam alteros tibi iam placatos esse scio, alteros nunquam iratos fuisse. Tu velim me certiore facias quam diligentissime, quid agas. Vale.

84. Qui animum magnum et excelsum et patriae amorem laudare volet, facere non poterit, quin illos tres Decios, patrem, filium, nepotem, quos pro patria morti se obtulisse constat, praedicet. Cum in eo esset, ut Romani contra Latinos ad bellum proficiscerentur, P. Decius Mus et T. Manlius Torquatus creati sunt consules. Imperio horum virorum spectatorum hostes, qui ad Capuam aciem instruxerant, lacessi coepti sunt eaque manus, quae plurimum efficere posse videbatur, impetum facere iussa est. Proelio inito Latini tam fortiter impetum sustinuerunt, ut cornu sinistrum aciei Romanae, cui Decius praeerat, inclinare inciperet. Consul ubi id animadvertit, equo incitato mortem

non veritus tam fortiter in hostem instantem se immisit, ut nemo unquam dux gloriosorem pro patria mortem oppetiverit. Similiter atque pater se gessit filius in pugna ad Sentinum facta; nam ipse quoque in hac tam atroci pugna tanta fortitudine morti se obtulit, ut iure patri par ponatur. Cum ordines pedum ab equis consternatis turbati fugae se mandarent, P. Decius fugientibus se obiecit eosque cohortatus est sperans illos facturos esse, quae iussisset. Sed cum pavor maior esset, quam ut turbam hominum retardare posset, se morti obtulit pro republica in medios hostes se immittens. Morte viro forti digna animi Romanorum ita inflammati sunt, ut praeclarissima victoria potirentur. Decius nepos reipublicae victimam se praebuit tertiam. Nam cum Romani in pugna ad Asculum commissa iterum cum Pyrrho manus conseruissent, P. Decius consul non dubitans, quin ipse quoque patriae profuturus esset, si pro patria mortem oppetivisset, consilio gladiis telisque hostium se obiecit.

85. Nonnemini idem accidit quod illi Alipio, amico Sancti Augustini. Huic olim amici bene cenati: „Cum nobiscum ieris, spectaculum oculis capesses, quo pulchrius nondum capessivisti. In theatro hodie gladiatores dabuntur.“ Cum Alipius dixisset se non delectari tam agrestibus moribus, irriserunt eum et invitum ad palaestram rapuerunt. Alipius aliquantum temporis oculos clausos habuit; nam certamen spectare nolebat. Amici eum monuerunt, ne occasionem sui delectandi praetermitteret, et omni modo movere conati sunt, ut praeclarum spectaculum oculis capesseret. Alipius proposito stetit. Sed cum unus ex gladiatoribus cecidisset et multitudo, quae confluxerat, laetitia exsultaret, oculos sustulit et, simulatque eum, qui ceciderat, iacentem vidit, tanto furore exarsit, ut perinde ac ceteri magna voce clamaret. Tum cerneret, quid cupiditas valeret. Alipius, qui per multos annos non tam timore quam taedio commotus omnes illecebras mundi caverat et propter modestiam omnibus admirationi erat, tum usque eo abreptus est, ut cognosci possit, quam imbecilla sit natura humana. Opinetur sane quispiam cauturum se esse omnes eos errores, in quos alii inciderunt, ne dubitet confisus constantia sua, quin deo adiuvante corruptelarum illecebris resistere possit, de improvviso tanta ambitione vitaeque iucunditate tenetur, ut nulla in re a

ceteris differat. Nemo enim est, qui erroribus humanis obnoxius non sit.

86. Cicero in extremo libro, qui est de contemnenda mortē, dicit: Alcidas, rhetor antiquus, quem iure in optimis numerari dico, scripsit etiam laudationem mortis, quae constat ex enumeratione humanorum malorum. Clarae mortes pro patria appetitae non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. Repetunt ab Erechtheo, cuius etiam filiae cupide mortem pro vita civium expetivisse perhibentur. In mentem eis venit Codri, qui veste famulari indutus, ne posset agnosci, in medios hostes se immisit, quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet. Viget in ore eorum Harmodius et Aristogiton, Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epaminondas. Nostros non norunt, quos enumerare magnum est; tam multi sunt, quibus videmus optabiles mortes fuisse cum gloria. Quae cum ita sint, homines aut incipere debent mortem optare aut certe timere desistere; nam dubium non est, quin, si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci, nihil optabilius esse possit, sin autem perimit ac delet omnino, homines nihil melius sortiri possint quam in mediis vitae laboribus obdormiscere. Si a deo vocari nos videmus, nobis non licet recusare, ne exeamus e vita, sed laeti et gratias agentes parere debemus et tamquam e custodia nos emitti et levare vinculis arbitrari. Oportet id agamus, ut horribilem illum diem supremum aliis, nobis faustum putemus nihilque in malis ducamus, quod sit vel a dis immortalibus vel a natura, parente omnium nostrum, constitutum.

87. Cicero in libro, qui Cato maior seu de senectute inscribitur, haec fere dicit: Apex senectutis est auctoritas. Quanta fuit in L. Caecilio Metello! Quanta in Atilio Calatino, in quem illud elogium unicum factum esse scimus: Plurimae consentiunt gentes eum populi primarium fuisse virum. Nemo est Romanus, qui P. Crassum pontificem maximum venerandum fuisse non cognoverit; nemo est, quin sciat M. Lepidum, quem postea eodem sacerdotio praeditum vidimus quo P. Crassum, pari cultu usum esse. Quid de L. Paulo dicam aut de Scipione Africano aut de Fabio Maximo, quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu residebat auctoritas? Sed cavete obliviscamini in omni oratione

mea me eam laudare senectutem, quae fundamentis adulescentiae constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi, miseram esse senectutem oratione se defendentem. Non cani, non rugae repente auctoritatem arripere possunt, sed honeste acta superior aetas capit fructus auctoritatis extremos. Lysandrum Lacedaemonium aiunt dicere solitum esse Lacedaemone esse honestissimum domicilium senectutis. Quin etiam memoriae proditum est, cum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno consessu locum ei a suis civibus nusquam datum esse; cum autem ad Lacedaemonios, qui legati constituto loco sedebant, accessisset, consurrexisse omnes et senem sessum recepisse. Quibus cum a cuncto concessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam Athenienses scire, quae recta essent, sed facere nolle.

88. Cum Decius imperatore Philippo per insidias necatorum potitus esset, statim Romani populum Christianum persequi siti sunt. Cum quis se Christianae legis studiosum esse dixerat, magistratus crudelissime in hominem miserandum consulebant et ad tantum odium procedebant, ut ne acerbissimas quidem iniurias horrerent. In iis, qui primi in vincula coniecti sunt, Sixtus episcopus fuit. Is Laurentium, adolescentem summo ingenio praeditum, fidelissimum habuit discipulum, quem eo magis diligebat magnique faciebat, quod illum brevi pari modo atque ipsum pro lege Christiana mortem occubiturum esse sibi persuaserat. Laurentius nuntio Sixtum in custodiam datum esse allato statim ad eum se contulit ab eoque cum lacrimis petiit, ne se relinqueret. Episcopus discipulum pium bonis ominibus prosecutus: „Aliquot diebus, inquit, peractis me sequeris.“ Tum ei aerarium tradidit dividendum pauperibus. Tribus diebus post Sixtus, quod fictis et commenticiis deis rem divinam facere recusabat, ad supplicium abductus est. Laurentius non veritus, ne ipse capesseretur, persecutus eum est et magna voce clamavit: „Quod iussisti, optime pater, feci; aerarium in tuta loca translatum est.“ Simulatque inquisitores haec audiverunt, adolescentem capessitum ad imperatorem, qui aurum non minus quam sanguinem sitiebat, abduxerunt. Is primo eum mitibus verbis allocutus: „Christus, inquit, docuit imperatori dandum esse, quod imperatoris esset. Itaque si ego imperator postulavero, tu thesaurum,

quem abditum tenes, restituito!“ Laurentius negavit se thesauro ecclesiae fraudaturum esse imperatorem, si sibi tridui spatium dedisset. Tribus autem diebus peractis pro vasis aureis argenteisque speratis copiam ingentem pauperum, miserorum, claudorum, caecorum, debiliū ad imperatorem duxit et: „Is est, inquit, thesaurus ecclesiae nostrae. Velim homines miseros benigne excipias.“ Tum imperator furibundus: „Quod audacia, inquit, supplicium effugiturum te esse speras, falleris. Quod ad fraudem ludificationem adicere ausus es, tam graves poenas a te repetam, ut mortem desideres.“ Laurentium in craticula subassatum esse constat.

89. C. Cilnius Maecenas antiquissimo genere Arretii oppidi Etrusci natus est. Dubium non est, quin id genus paulo post reges exactos Romam transmigraverit; sed quod nemo Cilnius neque in bello neque in pace nomen habebat, opinio orta est Maecenatem ipsum, amicissimum illum imperatoris Augusti, Romam migravisse et generis parentem fuisse. Illo tam turbido tempore, quo Octavianus ad imperium contendebat neque quisquam dubitabat, quin ille rerum potiturus esset, Maecenas familiarissimus eius exstitit; quae amicitia cum ceteris virtutibus insignibus Maecenatis nixa est tum eo, quod Maecenas studiosissimus fuit imperii singularis et Octavianum eum agnovit, qui primus esset imperio recipiendo. Cum Octavianus Cleopatra mortua Romam reversus cum Maecenate et Agrippa de retinendo imperio singulari consultaret, Maecenas acerrime id suasit. Perfecisse dicitur, ut Octavianus dominatum occuparet; nam persuadebat Octaviano, qui ultima experiri dubitabat, non licere recusare, quin rempublicam componeret atque constitueret. Per Maecenatem igitur stetit, quominus Octavianus rerum potiri vereretur. Ita fieri non potuit, quin Octavianus amicum permagni aestimaret eique negotia gravia permetteret curanda. Maecenas quamquam vitabat, ne imperatorem irritaret, tamen veritus non est, ne ille sibi irasceretur neve se de patria expelleret, si apertior in dicendo fuisset, sed, quam multum apud imperatorem valeret auctoritate, eo demonstravit, quod saepius eum movit, ut inimicis ignosceret. Aliquanto factum est, ut imperatorem in iudicio arceret, ne multos capitis damnaret, magna voce ei succlamans: „Surge tandem, carnifex!“

90. Simulatque anno ducentesimo tertio decimo ante Chr. n. Romam nuntius allatus est Syphacem regem Numidarum bellum contra Carthaginienses parare neque quidquam praetermittere, quin copias ad bellum imminens instrueret, Romani retineri non potuerunt, quin asperis rebus hostium veterum usi, cum odium in Carthaginienses maius esset, quam ut prohiberi possent, ne Syphacem societate sibi adiungerent, Scipiones, quorum uterque illis temporibus in Hispania exercitui praeerat, tres centuriones mittere iuberent, qui regem hortarentur, ut cum Romanis foedus faceret, non dubitantes, quin illi Syphacem nullo negotio moturi essent, ut cum populo Romano contra hostes communes foedus sanciret. Quae spes eos non fefellit. Sed cum Masinissa rex, quem Carthaginienses socium fortem invenerant, Syphacem victum ex terra exturbavisset, senatui Romano melius visum est Syphaci amicitiam renuntiare. Anno ducentesimo septimo Scipioni minori contigit, ut Carthaginiensibus ad Baeculam victis in Syphacis amicitiam se restitueret. Ex eo, quod Syphax iterum societatem cum Romanis pepigit, non sequitur regem officio cum fide satisfecisse; nam cum ei Hasdrubal, Gisgonis filius, Sophonisben filiam in matrimonium collocavisset, hominem varium facile adduxit, ut in foedus Carthaginiensium iurans ad Scipionem mitteret legatos, qui eum de consilio suo certiores facerent. Syphacem potentiam populi Romani ignoravisse ex eo cognoscimus, quod non solum a Romanis defecit, sed etiam senatui minatus est, si copiae Romanae Carthaginienses aggressae essent, fore ut populum Romanum pro hoste habere cogeretur. Eisdem temporibus Masinissa, qui molestissime ferebat, quod Hasdrubal filiam, quae antea ipsi sponsa fuerat, Syphaci collocaverat nuptum, in Hispanium traiecerat, Scipionis opera effecerat, ut Romani secum foedus facerent, postquam a senatu admonitus est, ne hostes timeret neve de Romanorum fide desperaret, potentia et auctoritate populi Romani fretus domum reverterat. Paucis diebus postquam Masinissa in Africam advenerat, a Syphace et Carthaginiensibus pugna atroci victus est. Sed hi non prudenter fecerant, quod iram Romanis hac incursione moverunt; nam cum Romani facere non possent, quin ex pacto socio auxilio venirent, Scipio, tamquam si populus Romanus ipse impugnatus esset, ad Africam appulit et Syphaci Carthaginiensibusque atrocem cladem intulit.

91. Tres fratres in rima rupis abscissae aquilam nidulantem viderant et implumes aves nido detrahare constituerant. Cum fieri non posset, ut ab inferiore parte ad nidum pervenirent, pacti sunt, ut is, quem sors contigisset, fune ex alto ad nidum dmitteretur. Sors minimum fratrem, adulescentem robustum et audacem, contigit. Is ne paulum quidem recusavit, quominus rem periculosam adiret; sed cum timeret, ne aquilae se peterent, neque ignoraret se, si aquilae venissent, decertare coactum iri, dum fratres funem praeparant, latus ense revinxit et saccum tergo imposuit, quo praedam conderet. Tum funem ab humeris religavit et fratribus saxo obnixis paullatim manibus se demisit. Ubi primum nidum adeptus est, pullos infirmos sacco condere coepit. Cum initio aquilae procul a nido praedatum isse viderentur, tamen rem animadverterant et, cum fratres funem legere inciperent, rostra unguesque adulescenti iniecerunt. Venator audax quam optime ense se defendit. Subito autem supra se funem moveri sensit et oculos tollens dimidium ictu fissum esse animadvertit. Quanto perfunditur horrore! Jamiamque timet, ne in praeceps deferatur. Tandem in summa rupe stat et a fratribus amantissime excipitur; sed vix eum agnoscunt: capilli canuerunt.

92. L. Aemilio Paulo consule legati Aegyptii Romam venerunt, ut a senatu auxilium peterent contra Antiochum, regem Syriae, qui illis temporibus in Aegyptum invaserat et Alexandria capta tota terra potiturum se esse sperabat. Antiochus tam bene bellum paraverat, ut nemo dubitaret, quin hic tam potens rex Aegyptios nullo negotio subacturus esset. Una spes fuit Romanos, quos illa aetate iam maiorem partem orbis terrarum subegisse constat, Antiochum prohibituos esse, ne cum Aegyptiis bellum gereret. Tanta fiducia nominis Romani fuit, ut Antiochum, si legati Romani eum monuissent, ne Aegyptiis bellum inferret, statim terra cessurum esse nemo non arbitraretur; nam quis crederet quemquam regem ausurum esse voluntati populi Romani resistere? Itaque cum rem brevissimo tempore disceptatum iri sibi persuasissent, Romani non copias paraverunt, sed legatos ad Antiochum miserunt, qui quam primum ad regem accedere iuebantur. His legatis Popilius Laenas praefuit. Videntur autem legati in itinere aliis rebus impediti esse, quo-

minus suo tempore Antiochum convenirent; nam cum congrederentur cum rege, Antiochus iam Alexandriam obsidere coeperat et opera muris admoverat. Cum Antiochus Popilium, quem prioribus temporibus cognoverat, consalutare eique manus porrigere vellet, homo Romanus litteras ad eum perferens: „Cum tu, inquit, senatusconsultum perlegeris, consalutato me.“ Antiochus tabellis lectis dixit se cum amicis reputaturum esse, quid faciendum esset. Sed Popilius viam ei interclusit, virgula, quam manu tenebat, regem circumscripsit, minans: „Negabor quidem, inquit, te observavisse atque dilexisse; tamen non prius hunc circulum relinques, quam responderis, utrum bellum an pacem cum populo Romano habere velis.“ Quamvis indignaretur Antiochus, quod homo Romanus sibi bellum minari auderet, tamen imperio violento ita perturbatus est, ut responderet: „Quae senatus postulaverit, faciam.“ Tum demum Popilius regi manum porrexit.

93. Stilponem, Megareum philosophum, ebriosum fuisse dicunt neque cavisse, ne aliis quoque vitiis in optimi cuiusque offensionem incurreret. Quis dubitet, quin haec tam vitiosa consuetudo Stilponi maximo fuerit dedecori? Megarenses huic doctissimo iure inconstantiam crimini dedisse quis non intellegit? Sed quod venit nobis in suspicionem familiares Stilponis hoc memoriae prodidisse hominis vituperandi causa, erramus; nam pergunt tradere philosophum naturam vitiosam edomuisse et doctrina ita compressisse, ut nemo unquam eum vinolentum viderit. Nonne legimus, quomodo Socratem ipsum, quo generosiorem terra non tulit hominem, Zopyrus quidam, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere, notaverit? Zopyrus non dubitavit dicere Socratem stupidum esse et bardum, quod iugula concava non haberet. Hoc audito Alcibiades, unus ex discipulis Socratis, cachinnum sustulisse dicitur. Ceteros quoque, qui Socrate familiariter utebantur, dicunt retineri non potuisse, quin physiognomonem deriderent. Sed quantus stupor amicos invasit, cum Socrates ipse illum sublevans responderet: „Non errat; talis enim natura essem, nisi naturam philosophia superavissem.“

94. Quis vestrum tam rudis sit, quin nomen Joannis Reuchlini audiverit? Temporibus eorum, qui humanitatis studia profite-

bantur, nemo fuisse dicitur, qui litteris Graecis atque Romanis aequè doctus esset atque Reuchlinus. Hic tantus vir, quem in doctissimis numerandum esse omnes consentiunt, aequalibus doctrina et ingenio ita praestitit, ut non facile quisquam cum eo comparari possit, et tanta cupiditate discendi flagravit, ut aequales in nullo ardentius studium viderint. Apud imperatorem Fridericum tertium Reuchlinus tam graciosus fuit, ut nobilium ordini ascriptus et senator principalis declaratus sit, neque quisquam illis temporibus fuit, qui hunc honorem docto illi Reuchlino optimo iure contigisse non concederet. Olim Reuchlinus negotii cuiusdam administrandi causa Romam missus scholam Argyropyli, qui litterarum Graecarum princeps habebatur et cum maxima laude discipulos Graece docebat, adiit. Cum Reuchlinus hominem doctum cum verecundia appellavisset et praesentibus multis aliis viris dixisset se esse natione Germanum et gaudere, quod sibi occasio illius hominis doctissimi audiendi offerretur, et ab eo petisset, ut sibi concederet, ut scholae adesset, oratio simplex hominis Germani Argyropylium ita movit, ut non invitus petenti ei satisfaceret et ex eo quaereret, num litteris Graecis doctior esset. Reuchlinus respondit se domi neminem repperisse, qui esset discipulis Graece docendis, quod cupiditas linguam Graecam discendi maior fuisset, quam ut reprimere posset, Basileam se contulisse, illic elementa didicisse. Argyropylius Thucydidem enarravit et Reuchlinum legere et interpretari iussit. Cum Reuchlinus non solum canora voce legisset, sed etiam cogitationes scriptoris assecutus voluntatem lingua Latina egregie interpretatus esset, homo Graecus facere non potuit, quin doctrinam eius miraretur et ad ceteros audientes se convertens magna voce diceret: „Graecia ex exilio nostro trans Alpes avolavit.“

95. Juvenis quidam, qui in homines malos inciderat, ad tantam licentiam processit, ut parentibus invitis mulierem corruptam in matrimonium duceret. Quamquam parentes probi nihil praetermittebant, quin filium a perdita luxuria ad virtutem revocarent, tamen impedire non potuerunt, quominus, quidquid pecuniae manu quaerebat, potando et ludendo profunderet. Quae cum ita essent, rem eo adduxit, ut parentes salute filii desperata posthaec subsidia vitae luxuriosae largiri recusarent. Cum olim alea ludens minus prosperitate usus esset, domum iit et a matre num-

mos petivit. Quae eum severe obiurgavit de vita flagitiosa, ut ad virtutem rediret, admonuit, dormitum ire iussit. Sed filius ira incensus ad sodales revertit, cum cachinnis iridentium amicorum a matre se admonitum esse, ut ad virtutem rediret, narravit, matri turpibus verbis maledixit, pugionem vagina nudans iuravit se ulturum esse anum. Cum haec locutus pugionem in tabula mensae defixisset, pollex ita delapsus est, ut nervi quatuor digitorum intersecarentur. Bene accidit homini scelesto, quod statim medicus arcessi potuit; nam multus sanguis manabat, ut timerent, ne animum et sanguinem effunderet. Manus sanabatur, digiti torpebant. Unde factum est, ut homo, quod amplius negotia obire nequibat, in magnam calamitatem incideret.

96. Plato Socratem facit hac oratione usum apud iudices iam morte mulcatum: „Magna me spes tenet, iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem. Necesse est enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino omnes mors auferat aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Si sensus exstinguitur morsque ei somno similis est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum placatissimam quietem affert, di boni, quid lucri est emori! Quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur! Si omnis perpetuitas consequentis temporis huic nocti similis erit, quis me beatior erit? Sin autem vera sunt, quae dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e vita excesserunt, incolunt, id multo iam beatius est; nam cum ab eis, qui se in iudiciis numerari volunt, evaseris, ad eos venies, qui vere iudices appellantur, Minoem, Rhadamentum, Aeacum, Triptoleмум, conveniesque eos, qui iuste et cum fide vixerunt. Haec peregrinatio mediocris vobis videri potest? Si vero colloqui cum Orpheo, Musaeo, Homero, Hesiodo licet, quanti tandem aestimatis? Equidem saepe emori, si fieri posset, vellem, ut ea, quae dico, mihi liceret invenire. Ab his iudiciis, si eodem modo quo apud vos causam dicerem, capite non damnarer. Ne vos quidem, iudices, qui me absolvistis capitis, mortem timueritis; neque enim cuiquam bono quidquam mali evenire potest nec vivo nec mortuo, neque unquam eius res a dis immortalibus neglegentur. Nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec vero ego iis, a quibus accusatus aut a quibus condemnatus sum,

suscenseo, nisi quod mihi nocere se crediderunt. Sed tempus est iam hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, di immortales sciunt; hominem quidem scire arbitror neminem.“

97. Cum olim Vesaliae epularentur, imperator Maximilianus, qui tum clam id agebat, ut Carolum nepotem, regem Hispaniae, ad imperium perduceret, principibus praesentibus se esse morti vicinum et bellis pro dignitate imperii gestis totam fere rem familiarem amisisse dixit. Quid sibi aetatem constantem iam pridem egresso reliquum esse? Se cupere virum acrem atque industrium imperatorem fieri. Itaque duces electores ne cunctarentur loci sui successorem deligere; nam non invitum se imperio abiturum esse, si dignum virum repperissent. Quem principem commendarent? Se scire neminem nisi aut ducem electorem Saxoniae aut Guilelmum ducem Bavariae. Ad haec comes Palatinus respondit se scire principem, qui hoc honore praeter ceteros dignus esset et imperium ab omnibus hostibus externis atque domesticis tueri posset. Qua de causa hunc tam fortem atque strenuum principem non respiceret? Nonne aequum esse Carolum archiducem, imperatoris nepotem, imperium non solum Germaniae, sed totius mundi adipisci? Ad hoc responsum imperator ita excanduit, ut venae tumescerent, et comitem Palatinum verbis asperis increpuit, quod nepoti suo tantum onus iniungi vellet, quantum ipse aegre ferret. Huius oneris causa se non minus quam maiores suos aere alieno premi neque unquam ex eo utilitatem cepisse nisi ludibrium omnium eorum, quos imperii sui taederet. Ad haec comes Palatinus conticuit, cum imperatorem suscensere sensisset, non quod Carolum nepotem imperatorem fieri nollet, sed quod se perspici vidisset.

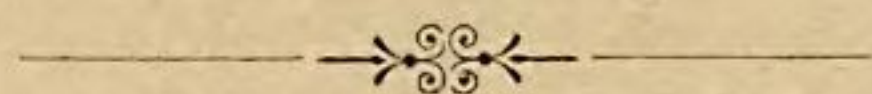
98. Arminius cum contra Romanos castra haberet, cum Flavio fratre, qui apud Romanos mercede militabat et in proelio altero oculo captus erat, colloqui voluit et, cum Flavium non tam negligentem officii iudicaret, ut colloquium recusaret, nuntium in castra Romana misit, qui imperatori Arminium, nisi vetuisset, fratri in colle quodam inter bina castra sito praestolaturum esse nuntiaret. Hoc fecit arbitratus futurum esse, ut eo magis sineretur Flavius frater castra relinquere, quod Romani Germanos

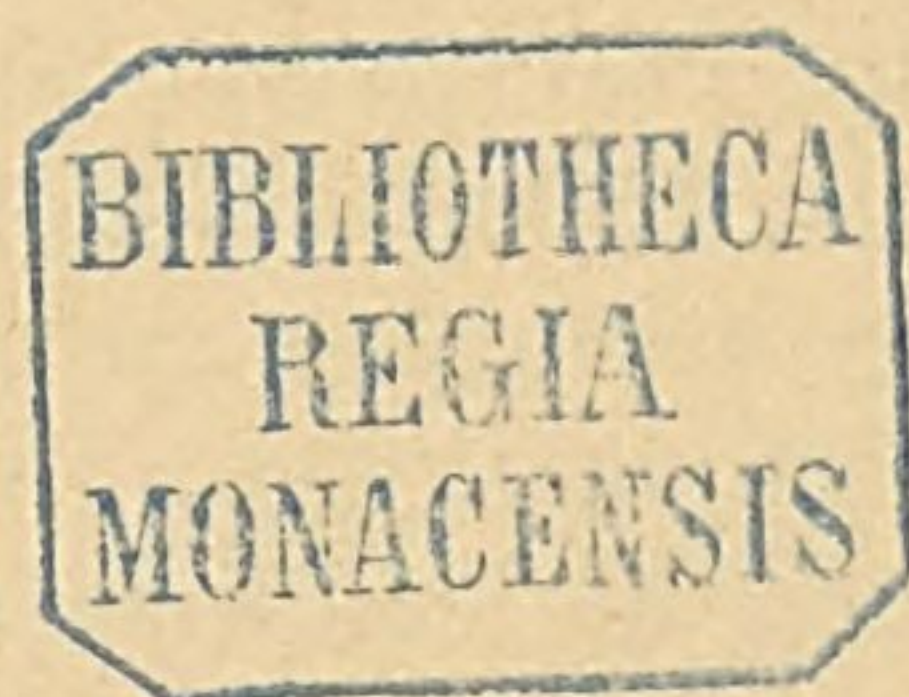
brevi devictum iri sperabant. Cum Flavius potestate data comitantibus equitibus constituto loco cum fratre convenisset, Arminius ex eo quaesivit, quanam re Romani oculum amissum compensavissent. Ille se exigere a Romanis duplicia stipendia narravit; praeterea sibi torquem, coronam insignem, alia virtutis insignia addicta esse et adiecit Romanos esse populum potentissimum et imperatorem ingentibus uti viribus. Eos, qui a Romanis vi armorum subiecti essent, graves poenas pertinaciae duros esse, eos autem, qui voluntate se dedidissent, indulgentiae atque impunitatis participes futuros. Cur resisteret? Quidnam pertinacia adepturum se esse speraret? Tum Arminius infidelitatem ei exprobrans dixit esse viri Germani patriae adesse inhonestumque esse veterem libertatem a maioribus servatam spernere sui locupletandi causa. Sibi videri Romanos fascinatione quadam fratrem allexisse. Obsecrare se eum per deos patrios atque orare, ut Romanos relinqueret. Novum sibi indueret ingenium et mallet esse defensor patriae quam proditor. Quae cum Arminius dixisset, non multum afuit, quin fratres manus consererent.

99. Cum Galli urbem cepissent, post caedem principum nemini mortalium temperatum est. Domus exhaustae atque concrematae sunt. Ceterum seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum ostentari quaedam incendia terroris causa, si obsessi caritate sedum suarum ad deditionem compelli possent, nequaquam primo die perinde atque in capta urbe vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes, cum alia atque alia parte nova aliqua clades oreretur, ne auribus quidem atque oculis constare poterant. Cum clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammae et fragor ruentium tectorum eos averterat, paventes animos, ora oculosque flectebant, velut si a fortuna ad spectaculum occidentis patriae positi essent. Condicio eorum eo magis miseranda fuit, quod interclusi a patria obsidebantur omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam foede actum excepit; noctem deinde dies inquietus insecutus est, neque ullum fuit tempus, quod a novae semper cladis alicuius spectaculo cessaret. Bene accidit obsessis, quod in eis multi viri fortes fuerunt, qui ceteros admonebant, ne animo

deficerent, neque quidquam praetermittebant, quin commilitones de gloria maiorum admonerent. Quo factum est, ut obsessi tot malis onerati atque obruti tamen infractis animis inopem parvumque collem, quem tenebant, libertati relictum virtute defenderent. Et iam, cum eadem cotidie acciderent, velut assueti malis abalienaverant ab sensu rerum suarum animos arma tantum ferrumque in dextris velut solas reliquias spei suae intuentes.

100. Exempla saepe multo maiorem vim habere quam praestantissima praecepta quis neget? Neminem adolescentem magis suis rebus prospicere constat quam cum optimos quosque probatissimosque viros deligit, ad quorum mores componat suos. Hoc ut faciant, suadet adolescentibus Cicero. Quicumque suscipiet pueros ita educare, ut boni atque strenui viri fiant, facere non poterit, quin eos admoneat, ne in consuetudinem hominum malorum se insinuent neve in hac amicitia et consuetudine permaneant, sed, quoad poterit, eos admonebit, ut tales viros imitentur, quales scriptores omnium temporum multis versibus laudaverunt. Iam veteres, ut Cicero, tenuerunt mores nisi consuetudine virorum vere bonorum conformari non posse neque quidquam praetermiserunt, quin laborarent, ut, quamvis difficile esset virum idoneum reperire, pueri eis doctoribus educandi traderentur, quos animos eorum vehementer commoturos esse arbitrabantur. Idem quod Cicero hortatur Seneca his fere verbis: „Aliquis vir bonus nobis eligendus est ac semper ante oculos habendus, ut, tamquam si ille videat, recte vivamus et agamus; nam si quis arbitrabitur se habere testem peccatorum, vitabit, ne iniuste faciat. Animus quamquam saepe cupit a recte via aberrare, tamen, si habet, quem vereatur, eius auctoritate sanctior fiat necesse est. Beatus est et is, qui alterum emendat nesciens, et is, qui aliquem sic vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat atque ordinet. Si quis virum honestum ita vereri poterit, ut ad eius mores se conformet, cito ipse verendus erit. Elige igitur, adolescens, aliquem virum bonum! Si tibi videtur nimis rigidus, elige virum remissioris animi, sin mitior, rigidior! Quemcunque elegeris, eum tibi semper vel custodem vel exemplum ostendito! Opus est aliquo, ad quem mores nostri ipsi se exigant.“





Verlag von Fr. Junge in Erlangen.

Wiederholungsaufgaben
zum
Übersetzen ins Lateinische.

Von
A. Saußner.

I. Bändchen:

Der Lehrstoff der I. Klasse des Gymnasiums.

Zweite Auflage.

Preis: 80 Pfg.

II. Bändchen:

Der Lehrstoff der II. Klasse des Gymnasiums.

Zweite Auflage.

Preis: Mark 1.—.

III. Bändchen.

Der Lehrstoff der III. Klasse des Gymnasiums.

Preis: Mark 1.—.

IV. Bändchen:

Der Lehrstoff der IV. Klasse des Gymnasiums.

Preis: Mark 1.—.

Haußner, Adam

Wiederholungsaufgaben zum Übersetzen ins Lateinische Übersetzung

Bd.: 4

1898

L.lat. 393 qc-4

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11867330-8